

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувачка випускової кафедри
_____ О.А. Хомерікі
« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО РІВНЯ БАКАЛАВР
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 054 «СОЦІОЛОГІЯ»
ОПП «Соціологія»

**Тема: Формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасному
українському суспільстві**

Текст роботи містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Виконавець: **студентка СЛ – 411 Іванова Аліна Олександрівна**

Керівник: доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри
соціології та політології Яковенко Юрій Іванович

Нормоконтролер: _____ Стригуль М.В.

КИЇВ 2022

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить: 72 сторінки, 13 рисунків, 8 таблиць, 61 посилання на літературні джерела.

Об'єкт дослідження: ціннісні орієнтації молоді.

Мета роботи: обґрунтування характеру формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді.

Методи дослідження: аналіз літератури та даних, узагальнення теоретичних тверджень, типологізація результатів інших авторів, їх порівняння, систематизація та синтез. Для проведення авторського соціологічного дослідження в рамках виконання роботи був застосований метод опитування (анкетування). Для обробки, первинної структуризації та формалізації кількісних даних під час роботи активно використовувався апарат математичної статистики, зокрема кореляційний та регресійний аналіз.

Предмет дослідження: характер ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- Визначити теоретичні підходи до соціологічного аналізу ціннісних орієнтацій.
- Здійснити аналіз становлення поняття «ціннісні орієнтації», його змісту та обсягу.
- Розкрити характер ціннісних орієнтацій молоді в Україні.
- Дослідити тенденції формування ціннісних орієнтацій української молоді за роки проголошення Акту про незалежності України в 1991 р.
- Провести емпіричний етап соціологічного дослідження щодо визначення чинників формування характеру ціннісних орієнтацій української молоді.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, тенденція, молодь, сучасна молодь.

ABSTRACT

Thesis contains: 72 pages, 13 figures, 8 tables, 61 references.

Object of research: value orientations of youth.

Purpose: substantiation of the nature of the formation of value orientations of modern Ukrainian youth.

Research methods: analysis of literature and data, generalization of theoretical statements, typology of results of other authors, their comparison, systematization and synthesis. A survey method was used to conduct the author's sociological research as part of the work. The apparatus of mathematical statistics, in particular correlation and regression analysis, was actively used for processing, primary structuring and formalization of quantitative data during the work.

Subject of research: the nature of the value orientations of young people in modern Ukrainian society.

To achieve this goal it is necessary to solve the following tasks:

- Identify theoretical approaches to sociological analysis of value orientations.
- To analyze the formation of the concept of "value orientations", its content and scope.
- To reveal the nature of the value orientations of young people in Ukraine.
- Investigate the trends in the formation of value orientations of Ukrainian youth during the years of proclamation of the Act of Independence of Ukraine in 1991.
- To conduct an empirical stage of sociological research to determine the factors shaping the nature of the value orientations of Ukrainian youth.

Key words: value orientations, tendency, youth, modern youth.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ	9
1.1. Теоретичні підходи до соціологічного аналізу ціннісних орієнтацій	9
1.2. Ціннісні орієнтації як об'єкт соціологічного дослідження.....	18
Висновок до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	28
2.1. Характер формування ціннісних орієнтацій молоді в Україні.....	28
2.2. Програма соціологічного дослідження на тему: «Тенденції формування ціннісних орієнтацій української молоді».....	37
2.3. Зміст та характер формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді (за результатами дослідження).....	46
Висновок до другого розділу.....	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. Науковці виявили, що на формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах здійснює вплив результат взаємодії систем. По-перше, суспільство впливає на особистість молодої людини, з іншого – особистість активно засвоює попередній досвід, цінності, норми, традиції, знання, котрі передаються з одного покоління до іншого. Зважаючи на це, ціннісні орієнтації молоді, яка є найдинамічнішою групою, найбільш схильні до змін, адже, в молодіжне середовище здатне сформувати особистість нвоого типу, здатну розвиватись та вдосконалюватись у майбутньому. Необхідно зазначити, що ціннісні орієнтації скеровують соціальні орієнтації особистості, визначають ступінь особистісного розвитку, спрямованості і в свою чергу, мають тенденцію до зміни, відповідаючи індивідуальним потребам, інтересам та потребам суспільства. Це спричиняє зосередження уваги дослідників сьогодення до вивчення ціннісних орієнтацій молоді як передумову для розбудови саме сьогоденішньої соціальної політики, так і для визначення майбутніх перспектив суспільного розвитку, бо все більше набуває значимість розуміння характеру формування ціннісних орієнтацій молоді для здійснення сьогоденішньої соціальної практики для визначення провідних рис майбутнього нашого суспільства, перетворюючись на одне з головних завдань сучасного етапу його трансформації та розвитку. Розв'язання цього завдання обумовлює проведення теоретичного аналізу сучасної соціокультурної ситуації, що склалася в Україні.

Отже, тема роботи є доволі актуальною, оскільки спрямована на аналіз формування ціннісних орієнтацій саме сучасної української молоді. Варто зазначити, що формування ціннісних орієнтацій розглянуто в дослідженні саме під час російсько-української війни, що впливає на характер трансформаційних процесів, зміни ідеалів, переосмислення сенсу

життя. Крім того, проаналізовано дослідження, які показують чинники формування ціннісних орієнтацій в Україні зокрема, а також представлено власні здобутки і результати досліджень.

Довідка про ступінь наукової розробки теми дипломного дослідження. Варто зауважити, що значний вклад щодо розвитку теорії цінностей здійснили західноєвропейські і американські соціологи Ф.Знанецький, У.Томас, А. Маслоу, М. Рокіч, П. Блау.

Теоретико-методологічне обґрунтування поняття цінностей можна зустріти ще в протосоціологічних теоріях, працях Середньовіччя, у мислителів епохи Відродження і Нового часу. Дослідженням проблеми займалися М. Бердяєв, Е. Фромм, В. Франкл. Аксіологічний аспект вивчається М. Вебером, Е. Дюркгеймом, К. Ясперсом, О. Шпенглером, К.-Г. Юнгом, а також у працях Ю. Хабермаса, П. Сорокіна, Т. Парсонса і М. Шелера.

Варті уваги і праці сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідників, які займалися вивченням соціального явища ціннісних орієнтацій, зокрема В.Ядова, М.Алексєєвої, І.Бичка, В.Шубіна, П.Гнатенка, В. Табачковського і інших. Проблема дослідження цінностей та ціннісних орієнтацій була предметом дослідження низки українських дослідників: Є. Подольської, К.Гайдукевич, А. Кавалерова, Н. Костенко, О.Плахотнюк.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні характеру формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- Визначити теоретичні підходи до соціологічного аналізу ціннісних орієнтацій.
- Здійснити аналіз становлення поняття «ціннісні орієнтації», його змісту та обсягу.
- Розкрити характер ціннісних орієнтацій молоді в Україні.

- Дослідити тенденції формування ціннісних орієнтацій української молоді за роки проголошення Акту про незалежності України в 1991 р.

- Провести емпіричний етап соціологічного дослідження щодо визначення чинників формування характеру ціннісних орієнтацій української молоді.

Об'єкт – ціннісні орієнтації молоді.

Предмет – характер ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження застосовано такі методи як: аналіз та синтез (щодо обґрунтування теоретичних підходів до вивчення ціннісних орієнтацій з соціологічної точки зору), історичний аналіз (зادля виокремлення передумов та етапів розвитку поняття «ціннісні орієнтації»), узагальнення та порівняння (при аналізій тенденції розвитку ціннісних орієнтацій), аналіз документів (для виявлення основних сучасних тенденцій формування ціннісних орієнтацій). Для збору первинних соціологічних даних використано метод анкетного опитування (онлайн опитування із застосуванням Google-форм).

Для обробки, первинної структуризації та формалізації кількісних даних під час роботи активно використовувався апарат математичної статистики, зокрема кореляційний та регресійний аналіз.

Програмним засобом аналізу постає статистичний пакет програми SPSS.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розкритті характеру саме сучасних тенденцій формування ціннісних орієнтацій, а також дослідження особливостей формування ціннісних орієнтацій молоді в Україні в умовах війни.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів ґрунтується на розробках ряду прикладних та теоретичних положень, котрі можуть застосовуватись для аналізу ціннісних орієнтацій молоді в цілому.

Результати носять інформативний характер та можуть бути використані для аналізу сучасного стану функціонування інституту молоді в Україні.

Коротка довідка про структуру роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел. Вступ розкриває мету і завдання дипломної роботи, здійснює опис методів отримання і аналізу даних соціологічних даних. У першому розділі проведено аналіз теоретичних підходів до розуміння ціннісних орієнтацій, розкрито ціннісні орієнтації з точки зору соціологічного вивчення. В другому розділі охарактеризовано характер формування ціннісних орієнтацій молоді в Україні, представлено програму соціологічного дослідження, а також наведено результати проведенного соціологічного дослідження.

Список літератури містить 61 найменування.

Апробація отриманих результатів. Результати дослідження висвітлені у збірнику матеріалів конференції «Політ».

Іванова А.О., Яковенко Ю.І. **Державна політика щодо формування ціннісних орієнтацій української молоді**// Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XXII Міжнародної науково - практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених: [у 2-х т.] – Т.1 (м. Київ, 18-20 травня 2022 р.) / [ред. кол.: Н.В.Ладогубець, А.М.Кокареєва та ін.]; Національний авіаційний університет. – К.: НАУ, 2022. - С.137-139.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

1.1 Теоретичні підходи до соціологічного аналізу ціннісних орієнтацій

Варто зауважити, що вивчення цінностей і ціннісних орієнтацій було завжди актуальним для соціологів різних періодів часу. Так, на початку ХХ століття Е. Дюркгейм та Г. Зіммель активно проводили дослідницьку діяльність понять «ціннісні орієнтації» і запропонували оригінальні аксіологічні теорії. Представники чикагської школи соціологів У. Томас та Ф. Знанецький розглядали цінності та ціннісні орієнтації з прагматичної точки зору. У роботах та дослідженнях К. Маркса та М. Вебера було достовірно описане нормативне розуміння цінностей в об'єктивістському аспекті. Видатні соціологи Р. Мертон, Н. Смелзер, Т. Парсонс, в руслі структурно-функціонального напрямку досліджували теорії цінностей та ціннісних орієнтацій.

У радянській, у тому числі й вітчизняній, соціології концептуальні підходи до дослідження проблеми цінностей представлені працями Л. Архангельського, Н. Багдасар'ян, К. Бакурадзе, В. Барабанщикова, М. Бобневої, В. Водзинської, М. Головатого, Г. Ділігенського, О. Дробницького, Ю. Жукова, А. Здравомислова, О. Злобіної, І. Клямкіна, В. Ольшанського, Л. Сокур'янської, В. Тугарінова, В. Ядова та ін. Такі відомі соціологи як В. Бойков, Ю. Левада, Н. Наумова, В. Осовський, Н. Паніна, І. Суріна, О. Якуба та ін. розширили вивчення проблемного поля цінностей та ціннісних орієнтацій, вивчаючи динаміку, структурування цінностей, їх трансформацію, ціннісну диференціацію і ціннісні конфлікти тощо.

Слід розпочати з того, що історично поняття «цінності» було введено давньогрецьким вченим Арістотелем. У філософську науку цей термін ввели німецькі вчені Г. Ріккерт та В. Віндельбад. Цінності вивчаються багатьма науками, тому можуть розглядатися на декількох рівнях. Вони є неодмінною

частиною взаємовідносин людини із навколишнім світом, в якому проходить її пізнання та розвиток. Саме цінності наповнюють сенсом життя особистості.

Необхідно відзначити, що деякі вчені-соціологи вважають, що у житті суспільства і самого індивіда постають ключовими ціннісні настанови. Видатний німецький соціолог М. Вебер (1864 – 1920 рр.) ввів поняття «цінність» у західну соціологію, вважаючи головним те, що у суспільстві, щось має бути більш значимим, а не загальним явищем для всіх індивідів, або ж як закон. На його думку, саме вчений повинен цікавитись важливішим, більш значущим, а природодослідник вивчати закони [14, с. 161].

Критеріями значимого повинні виступати цінності, а саме усвідомлені інтереси людини, які в свою чергу спричиняють та виділяють цінність кожного предмета. Розглядаючи більш ширше предмет, можливо оцінити його з будь-якої точки зору, зла та добра, чорного або білого, істини або ж брехні, один з відомих німецьких філософів Г. Ріккерт (1863 – 1936 рр.) зазначав, що цінності є універсальними та вічними, а М. Вебер досліджував їх як явище історичне і визначаються інтересами епох. Кожна епоха з часом втрачає міць і цінності, але це дає змогу прийти іншій епосі. Цінності встановлюють устрій суспільного життя, допомагають визначити норми взаємовідносини між людьми, впливають на оцінку та пізнання явищ навколишнього середовища [15, с. 164-165].

У роботах французького соціолога та етнолога Е. Дюркгейма, можна побачити усвідомлення соціальних чинників, які впливають на індивіда непрямо, а використовують процес інтеріоризації. Мається на увазі, що прояв детермінації зовнішнього характеру, як такий, проходить через ціннісні орієнтації індивідів, використовуючи низку дієвих соціальних регуляторів і визначаються бажаністю та примусовістю [27].

Слушно зауважити, що ціннісна проблематика для Е. Дюркгейма, залишається фактом його інтересу у подальшому вивченні, які можна

побачити в його дослідженнях «Суїцидальних явищ в суспільстві». Соціолог прослідковує численність самогубств та ступінь ціннісно-нормативних інтеграцій індивідів у групах, в яких перебувають [26].

Лише коли індивід опиняється на одинці з самим собою і зв'язки з оточенням починають погіршуватись та слабнути, індивід втрачає віру в життя – обирає шлях егоїстичного суїциду.

Існує багато точок зору визначень сутності цінностей, нижче буде наведено найголовніші [7, с. 64]:

- це форма прояву особистістю різного роду ставлення до предмета, явища, події;
- це специфічне утворення свідомості, індивідуальна реальність, яка має особливу значимість для суб'єкта, який її переживає;
- це можливість задовольнити різного роду потреби людини;
- це значущість явищ, предметів, процесів, інтересів.

Цінності поділяють на позитивні та негативні, відношення цінності до тієї чи іншої категорії залежить від того чи відповідають вони реальним інтересам та потребам особистості. Деякі дослідники ділять цінності на духовні та матеріальні. Соціологічна наука інтерпретує цінності як інструмент регулювання соціального, це те що допомагає поєднати поведінку з конкретними особистісними світоглядними цілями, потребами, інтересами. Це один із найголовніших моментів практичної взаємодії особистості з навколишнім середовищем та іншими людьми. Всі якісні та кількісні особливості цінностей залежать від сутнісного власного «Я», тобто внутрішніх властивостей її господаря.

Необхідно зазначити, що соціологи класифікують цінності за багатьма критеріями, найголовніші з них наведені нижче [6; 13]:

- за метою засвоєння поділяються на альтруїстичні та егоїстичні;
- за об'єктом засвоєння виділяють морально-духовні та матеріальні;
- за рівнем узагальнення існують абстрактні та конкретні;

- за способом вияву виділяють стійкі та ситуативні;
- за змістом діяльності поділяють на предметно перетворювальні та пізнавальні;
- за роллю в діяльності людини поділяють на термінальні та інструментальні;
- за приналежністю існують групові, особистісні, суспільні, національні, загальнолюдські.

Варто зазначити, що соціологічний розгляд цінностей полягає у вивченні їх як нормативів або регуляторів діяльності. Соціологія розглядає цінності-ідеали, цінності-норми, цінності- цілі та цінності-засоби [43].

Крім того, цінності поділяють на наступні:

- 1) абсолютні, які включають доброту, правду, любов, гідність, справедливість, свободу, чесність, ті, що є подаровані Богом та вищими силами;
- 2) національні, до яких входить національна гідність, патріотизм, історична пам'ять, державотворчі прагнення, єдність;
- 3) громадянські, що включають обов'язки, соціальну гармонію, права і свободи, повагу до закону;
- 4) сімейні, до яких входять вірність подружжя, стосунки у сім'ї, пам'ять про предків, турбота одне про одного та про дітей,;
- 5) особисті, що включають поведінку, риси характеру, стиль особистого життя [22].

Великої уваги потребує розгляд поняття «ціннісні орієнтації» як відносно стійкої системи спрямування інтересів і потреб людини на певну рангову визначеність життєвих цінностей, рівень приналежності і схильності до тих чи інших принципів життя. Це важливий внутрішній компонент свідомості та самосвідомості особистості. Поняття «ціннісні орієнтації особистості» ввели у соціологічну науку польський та американський дослідники Ф. Знанецький та У. Томас [50]. Вони вбачали в них особливі

установки особистості, які направляють та регулюють її дії. Ціннісні орієнтації постають найважливішою складовою особистісної структури, котра містить мотиваційний, когнітивний, емоційний, оцінювальний та інші компоненти. Це стійка система, яка проявляється в залежності від матеріальних умов життя, рівня культури, оточення, переконань, здібностей. Ціннісні орієнтації формуються коли людина функціонує в суспільстві, в результаті чого відбувається процес виконання соціальних ролей та соціалізація, вони починають створювати змістовну ланку спрямованості особистості і проявляє внутрішню основу її ставлень до дійсності. В залежності від різних соціальних та психічних умов існування, формуються розвинуті ціннісні орієнтації особистості, які характеризуються зрілістю та сформованістю, і нерозвиненість - збереження в поведінці або фізичному вигляді рис, притаманних попереднім віковим етапам. Всі ці характеристики істотно впливають на спосіб існування особистості, її стиль мислення, перебіг емоційних процесів. Існують також групові ціннісні орієнтації, які з'являються в результаті спільної взаємодії між людьми в суспільстві [50, с. 4-7].

Ціннісні орієнтації визначають вчені по різному, наприклад:

- В.Б. Ольшанський та А.І. Титаренко виділяють їх в цілях, в різних системах норм, прагненнях, життєвих ідеалах та бажаннях індивідів;
- В. В. Водзинська визначає їх у ставленні до навколишнього середовища;
- І. М. Попова, А. А. Ручка – ускладненні та узагальнені системи ціннісних уявлень;
- А. Г. Здравомислов – установками культур суспільства на цінності духовного та матеріального характеру
- В. А. Злотніков ціннісні орієнтації розглядає, як вияв потреби;
- Ю. М. Жуков - фактором прийняття рішень;

- Е. Шпрангер – визначав типами пізнавальних реакцій індивідів [7].

Ціннісна орієнтація спостерігається у соціальному, вибагливому виборі індивіда, як духовного так і матеріального суспільного блага.

Беручи до уваги велику кількість досліджень вітчизняного часу, стосовно понять «цінності» та «ціннісні орієнтації», можна прослідкувати факт, що багато дослідників у своїх роботах ці поняття не розмежовують між собою, але все ж таки їх потрібно виокремлювати один від одного.

Вчені, такі як Н. Наумов, В. Осовський та інші, які вважають зіставлення цих понять є не коректним з точки зору методології, розрізняють дані поняття таким чином [29]:

- під цінностями - розуміють уявлення, що будуть виступати у індивіда в якості стереотипів суспільства, загального ідеалу, індивідуального розуміння ситуації, що являють для кожного приклад і оцінку орієнтації в суспільстві;

- ціннісні орієнтації – це особисте розуміння людини, а саме її прагнення, стратегії, цілі, вподобання та життєвий орієнтир, який вона формує та дотримується під час життя, на основі індивідуального досвіду та навколишнього зразка суспільства.

Вищими установками описав В.О. Ядов ціннісну орієнтацію, надавши їй окремий рівень установок. Визначав ієрархію таким чином: від групових і вітальних крізь базові соціальні установки, врешті-решт спрямовує до ціннісних орієнтацій. Фіксована установка – вбачає в себе етап її наближення до норм, не прийняття її за своїм бажання, а як примусове нав'язування установки [60].

Таким чином, вчений вищими установками описував ціннісні орієнтації, що були обрані та прийняті за своїм бажанням, добровільно, а не ті, які є фіксовані та базові, орієнтири, ідеали нав'язані індивідові суспільством, тим чи іншим шляхом. Це може свідчити про те, що не кожен

індивід, який слідує фіксованим установкам, може піднятися до потрібного рівня розвитку вищих установок. Лише закріпивши відповідні ситуації на різних рівнях, дають змогу перейти від нижчого рівня до вищого, урахувавши рівень потреб. В.О. Ядов описує рівень вітальних потреб, як прості ситуації, які не є соціальними, а високий рівень – навпаки, включає керування груповими, соціальними установками. Наступним рівнем є взаємодія з соціальною сферою, яка сприяє набуттю базового арсеналу соціальних установок. Вищий рівень потреб - дає змогу розуміти те, що він належить до суспільства загалом, культури, відбувається процес формування ціннісних орієнтацій і відповідні манери поведінки [60, с. 23].

У американській соціології поняття ціннісних орієнтацій часто аналізувалося як з'єднувальна ланка між світоглядною позицією особистості та соціальними цінностями. В теорії соціальних систем Т. Парсонса гармонія в суспільстві залежить від цінностей, які є загальними для кожної особистості, ці цінності повинні бути обов'язковими і легітимними, виступати як стандарт, за допомогою яких формуються дії. Соціальна система та система особистості взаємопов'язані за допомогою інтерналізації цінностей у процесі соціалізації. Таким чином, цінності виступають якістю, яка формує соціальну систему та її структурні одиниці: існуючу особистість, культурні одиниці (ідеї, вірування, вподобання, традиції) [38].

У своїх багаточисленних дослідженнях В. Ольшинский вважає, що система ціннісних орієнтацій набагато глобальніша, її можна досліджувати як підсистему більш широкої системи. Схоже пояснення ціннісних орієнтацій знаходимо і у тлумаченні Є. Головахи, який пояснює ціннісні орієнтації крізь систему як один із компонентів особистісної структури, котрий відображає особисте ставлення індивіда до цінностей суспільства, визначає поведінку, спрямовану на досягнення певного роду цінностей [21].

Досить вдало розвивав положення щодо взаємозв'язку структури особистості та ціннісних орієнтацій А. Здравомислов. На його думку, поняття

«ціннісні орієнтації» - це частини мотиваційної ланки особистості, за допомогою якої реалізується вибір мотивів та мети конкретної діяльності. Ціннісні орієнтації відображають значущість для індивіда різних явищ та предметів соціальної дійсності, вони створюють своєрідну внутрішню основу ставлень особистості до різного роду цінностей, які з'являються в суспільствах. Особливістю такого явища стає внутрішній взаємозв'язок з поведінкою, саме за допомогою цього ціннісні орієнтації керують цим процесом як усвідомленою дією, проходячи через всю психічну структуру особистості – від ідеалів до потреб, беручи до уваги реальний компонент поведінки [17].

В соціології ціннісні орієнтації часто розглядають у взаємозв'язку з цінностями, вважаючи, що вони є ціннісними уявленнями, які допомагають особистості функціонувати в світі цінностей, тим самим вирішуючи, які з них більш значимі, а які – ні.

Допомагає формуванню ціннісних орієнтацій смислова активність повсякденного життя людини, цим самим визначаючи особистісний рівень домагань, орієнтацію особи на досягнення цілей особистісного розвитку. Це важливий компонент, складне утворення, що входить до структури особистості, ціннісні орієнтації вбирають в себе різні форми взаємодії індивідуального та суспільного в особистості, усвідомлення сутнісного свого власного «Я», це результат бачення оточуючого світу, минулих дій та обставин, теперішнього становища та майбутнього. Важливо відзначити, що внутрішня гармонія особистості забезпечується сформованою системою цінностей, сприяє досягненню нових знань, здобуття нових форм поведінки, реалізації соціальних очікувань, її самоствердженню [4].

Спрямованість особистості тісно взаємопов'язана з розвитком ціннісних орієнтацій. Досліджуючи цей феномен, С.Л. Рубінштейн стверджував, що суспільним орієнтиром для задоволення тих чи інших потреб виступає суспільна шкала цінностей. Людина задовольняє особистісні

та індивідуальні потреби через діяльність, тим самим формуючи ставлення до суспільства, позначаючи ціннісні орієнтації.

Якщо коротко резюмувати вищесказане, можна окреслити основні фактори, що визначають ціннісні орієнтації:

- розуміння особистістю дійсного, та відбір підходящої поведінки за значимістю;
- готовність та рішучість до реалізації власних вподобань;
- рівень вподобань;
- власні прагнення та спрямованість інтересів;
- мотиваційно-цільові програми;
- ієрархія індивідуальних вподобань і зразків.

Існують багато підходів щодо пояснення головних властивостей ціннісних орієнтацій, класифікувати їх можливо за такими критеріями:

- основні сфери життєдіяльності особистості (духовні, матеріальні ціннісні орієнтації);
- сфери знаходження себе в суспільстві, так зване самоствердження людини (ціннісні орієнтації пов'язані з роботою, сім'єю, освітою);
- види культурної свідомості (екологічна, моральна, суспільно-політична, естетична);
- вікові характеристики (орієнтація студентів на освіту, подружні пари на сімейні цінності).

Цінності мають багаторівневу різноманітну ієрархію, саме вони лежать в основі багатоступінчатої системи ціннісних орієнтацій. Залежно від існуючих класифікацій, визначають багато груп цінностей [7, с. 27]:

- духовні, матеріальні, соціальні цінності;
- значимі цінності, які є еталонними для кожного та цінності-предмети, які є об'єктами оцінювання;
- в залежності від тематики трудової діяльності виділяють цінності дозвілля, політичні, професійні;

- за характером участі в регуляції поведінки особистості окреслюють цінності-норми, засоби, ідеали, цілі [6].

Аналізуючи взаємозв'язок понять цінності та ціннісні орієнтації, можна зробити висновок, що ціннісна орієнтація – це спрямування особистості на засвоєння або прийняття тих чи інших цінностей для досягнення окресленої мети. У ціннісних орієнтаціях цінність регулює поведінку особистості нібито виконуючи функцію своєрідного орієнтиру, а вже індивід обирає ті чи інші цінності, які для нього є найважливішими в конкретній ситуації.

1.2. Ціннісні орієнтації як об'єкт соціологічного дослідження

В соціології цінності розглядаються основним чином як регулятори суспільного життя та людської поведінки, як моральні, законодавчі, правові та релігійні норми, які забезпечують нормальне функціонування особистості. Наприклад, колектив авторів під керівництвом І. Попової цінностями вважає "узагальнені уявлення, що виступають як суспільні ідеали, стереотипи суспільної та індивідуальної свідомості, функціонуючі як ідеальні критерії оцінки і орієнтації особи і суспільства" [11].

Необхідно зазначити, що більшість соціологів цінностями вважають ключові орієнтири, спонукаючі механізми людської діяльності і саму діяльність, результати історичного розвитку суспільства (матеріальну і духовну культуру). Цінності не піддаються сумніву, вони служать еталоном, є ідеалом для більшості, адже жодне суспільство не здатне існувати без цінностей. Для опису того, на які цінності орієнтуються люди, соціологи винайшли термін "**ціннісні орієнтації**". Саме **ціннісні орієнтації** описують індивідуальне відношення чи вибір конкретних цінностей в якості норми поведінки.

Теорія Р.Інглхарта розглядає два ціннісні виміри. Перший полягає у співвідношенні між раціональними і традиційними цінностями, другий – між цінностями самовираження та виживання [30].

Теорія цінностей Ш.Шварца розглядає десять базових цінностей, а саме такі як: безпека, конформність, традиція, влада, самостійність, стимуляція, доброзичливість, гедонізм, досягнення, універсалізм, які об'єднуються у чотири ціннісні орієнтації.

У соціологію поняття "ціннісні орієнтації" було введено у двадцятих роках ХХ століття польським соціологом Ф.Знанецьким, що жив певний час у США і американським соціологом У.Томасом. Вони стали відомі як автори книги "Польський селянин в Європі і Америці" (Чикаго, 1921р.). Це була перша книга в галузі емпіричної соціології, де ціннісні орієнтації вони розглядали як соціальну установку, що регулює їхню поведінку [50].

Ціннісні орієнтації діють як на рівні свідомості, так і підсвідомості, поєднуючи в собі волю та інтелект. Нерозвиненість ціннісних орієнтацій – це відсутність устремлінь до чого - небудь, відсутність ціленаправленості у діях, ознака інфантилізму. Ціннісні орієнтації людини виступають як характеристика прагнень та засобів досягнень глобальних цілей. Вони відображають ситуативний характер дій і являються регулятором поведінки, але відповідно до загальної системи цінностей.

Соціологія, вивчаючи ціннісні орієнтації, робить висновки про те, як змінюються чи може змінюватися зміст діяльності. Так, переважання і орієнтації на працю, сім'ю, кар'єру, на турботу про здоров'я покажуть зміст значимості видів діяльності на різних етапах протягом життя одного покоління.

Ціннісні орієнтації та їх поширеність повинні погоджуватися з аналізом мотиваційних структур. Система цінностей значною мірою впливає на вибір засобів задоволення потреб та інтересів.

Ціннісні орієнтації індивіда є довготривалим результатом впливу оточення - сім'ї, рідних, друзів, знайомих, школи, ЗМІ. Саме вони є відображенням того, наскільки індивід є включеним у суспільство. В ціннісних орієнтаціях формуються та одночасно проявляються відношення людини до світу. Соціологи, визначаючи характер ціннісних орієнтацій, показують роль регулятивної функції культури і утворюють мозаїчне панно умовно достовірного образу поколінь та образу епохи [20].

Таким чином, якщо відносної ясності стосовно обраних визначень можна досягти, то набагато складніше вирішити справу при аналізі цінностей, враховуючи різноманітні напрямки їх дослідження.

Сьогодні соціологія має в своєму розпорядженні ряд методологічних підходів щодо пояснення суспільства. Для глибшого розуміння терміну "ціннісні орієнтації" має сенс розглянути його під різними кутами зору, в межах різних наукових теорій. Це відкриває можливість послідовного і системного підходу до ціннісних орієнтацій й дозволить прослідкувати не лише історичний хід їх вивчення, а й дасть змогу наблизитися до з'ясування більшої кількості сутнісних сторін, не вдаючись в дискусії, які існують в соціологічній науці, стосовно тих чи інших парадигм.

Розгляд ціннісних орієнтацій, на основі різноманітних підходів передбачає їх аналіз в світлі існуючих, найбільш вживаних соціологічних теорій.

Сучасна соціологія, як вже зазначалося, має в своєму розпорядженні не одну таку парадигму. Американський дослідник Дж. Рітцер виділяє три основні парадигми західної соціології: "фактуалістську парадигму", "дефіцієніську парадигму" та парадигму соціального біхевіоризму [40]. А російські соціологи С.Кравченко, М.Мнацкян та інші виділяють дві великі групи парадигм: структурні (макрорівень) та інтерактивні (мікрорівень), справедливо зазначають, що ні одна з вищезгаданих парадигм не містить цілісного аналізу суспільства, але вносить свій цінний вклад в загальне

уявлення про нього [20, с.26-27]. В збірнику статей американських і українських теоретиків під редакцією В.Танчера також відмічається, що "соціологічний дискурс не втримується сьогодні в рамках якої-небудь однієї традиції, парадигми, школи. Навпаки, наявна широка дифузія парадигмальних установок, взаємозбагачення концепціями і поняттями"[48, с.9]. Оскільки існує потік різних концептуалізацій соціальної дійсності, і фактично, маємо соціологічні теорії макро та мікрорівнів, то доречним буде розгляд цінностей в межах якомога більшої кількості парадигм.

Отже, дослідження цінностей, ціннісної свідомості є традиційними ще з часів М.Вебера і Е.Дюркгейма, які по праву вважаються засновниками сучасної функціональної школи в соціології [15;16].

Е.Дюркгейм розглядав цінності як "колективні уявлення", що виникають на основі кооперації та солідарності людей. Вчений відзначає, що з розвитком суспільного поділу праці зростає абстрактність групових цінностей, яка робить можливими індивідуальні ціннісні варіації. В результаті чого слабшає вплив традиційних цінностей, що викликає соціальну напругу в суспільстві. Ось чому Дюркгейм підкреслював функціональну важливість нормативного порядку як засобу інтеграції суспільства і, відповідно, ліквідації соціальних напруг. Суспільство на його думку, є джерелом і складовою всіх людських цінностей, які випливають з соціальної реальності. Така позиція рішуче протистоїть вченню М. Вебера [12, с.262], згідно з яким цінності знаходяться по інший бік емпіричної реальності та можуть слугувати не тільки предметом віри, а й наукового пізнання. М.Вебер був родоначальником розуміючої соціології та одним із перших, хто ввів в соціологію проблематику цінностей, надавши цінностям великої соціальної значущості. Він зазначає, що ціннісні поняття є "квазітрансцендентальними" передумовами наукового пізнання культури і суспільства [12, с.664]. Таке розуміння значимості цінностей у пізнанні навколишнього світу лягло в основу виділення таких типів цінностей, як: а) загальнозначущі (свобода, істина); б) культурні та в) наукові цінності.

Аналізуючи дію індивідів, він виходив з того, що кожний людський акт постає усвідомленим лише в співвіднесенні з іншим. Цінності у нього - це лише відбиття загальних установок свого часу.

З часом в західній соціології поняття "цінність" втратило свій сенс і виступало вже як засіб формального співвіднесення дій людей і функціонування соціальних інститутів. В цьому напрямку працювали відомі американські соціологи Томас і Знанецький. В роботі "Польський селянин в Європі і Америці" даючи суто "операціональне" визначення цінності, характеризували її в позитивіському дусі – як " будь-який предмет, що має зміст, який піддається визначенню, і значенню для членів певної соціальної групи [50, с.114]. Їм також належить визначення цінностей як правил поведінки індивіда, групи або суспільства в цілому [50, с.133]. Якщо в першому випадку ігнорується принципова відмінність між цінністю та її "предметним" носієм, то в другому відмінність між цінністю і "правилом" повністю зникає. Вони розділили цінності на цінності-правила та цінності-установки. При цьому останні розглядаються ними як "суб'єктивні орієнтації членів групи по відношенню до цінностей" [50, с.114.] В цьому випадку цінність трактується не як об'єкт орієнтації людини, а як її елемент.

В межах "структурного функціоналізма" Т.Парсонса цінності виступають як об'єкти суб'єктивного інтересу і переваг певного способу дій і можуть розглядатися лише з позицій їх функціональних властивостей. Парсонс вважав, що орієнтації діючого індивіда мають, переважно, дві модифікації – мотиваційну і ціннісну. Остання відноситься до тих чинників, які пов'язують діючого індивіда з дотриманням певних норм, стандартів, критеріїв. Ціннісні орієнтації Парсонс розділяє на три групи: пізнавальні, оціночні та моральні. Моральні, з точки зору соціології набувають дуже важливого значення, оскільки вони визначають загальну орієнтацію особистості в ситуації, де вона взаємодіє з іншими особами. Парсонс зазначає, що цінності є продуктами культури, а система культури – це сукупність ціннісних стандартів, які є

значеннями і символами взаємодії індивідів. Цінності і вся культура мають символічний характер. Отже виходячи з того, що цінність – символ, то що ж тоді цінність – норма? Норма ж, за Парсонсом, це "описаний словами напрямок дії", що розглядається як "бажаний", а, отже, під "цінностями суспільства" слід розуміти "уявлення про бажані форми суспільства"[39, с.89].

Глибокий аналіз концепцій з даної проблеми зробив український соціолог А.О.Ручка у своїй книзі "Соціальні цінності і норми", яка по суті і започаткувала так звану "теорію ціннісно-нормативного регулювання", головним завданням якої є виявлення внутрішніх та зовнішніх механізмів стимуляції і регулювання людської діяльності, пов'язаних з впливом на неї системи соціальних норм та цінностей [7, с. 107].

Р. Мертон є другим, не менш відомим соціологом та теоретиком структурного функціоналізму. Він проаналізував відношення між аномією, культурою і структурою. Культуру вчений визначає як "спеціальним чином організовану сукупність цінностей та норм, котрі управляють поведінкою, характерною для членів групи, спільноти або суспільства в цілому"[44, с.135].

Також, особливе місце в класифікації цінностей слід відвести основоположнику так званої інтегральної соціології П. Сорокіну, що вивчав суспільство та взаємодію індивідів і груп з суспільством крізь призму існування множини соціокультурних систем з їх складними рухами. Взагалі, як стверджують дослідники вчення П. Сорокіна, категорія "цінність" була для нього однією з основних [45]. Звичайно ж, багато мислителів і до нього роздумували над природою цінностей, але очевидно нікому до Сорокіна не вдалося показати систематизуючу і методологічну значимість ціннісної теорії..." [45, с.22].

Найбільш повну і ґрунтовну класифікацію цінностей П. Сорокін зробив у праці "Соціокультурна динаміка". П. Сорокін поділяв цінності за їх характером на позитивні і негативні, а також за видом діяльності індивіда,

природою на такі типи: нематеріальні та матеріальні, які вважаються соціальними цінностями [46].

Серед соціальних цінностей, П. Сорокіним було виділено більше тридцяти видів цінностей. Сорокін згрупував їх відповідно до сфер життєдіяльності індивідів: а) релігійні; б) моральні, в) пізнавальні; г) творчі, д) правові, є) почуттєві. Декілька видів цінностей відносяться до кожного із заданих блоків, в цілому поняттями яких соціолог користувався для характеристики соціальних процесів [46].

Найбільш значимими, на думку П. Сорокіна, були цінності, що відносяться до блоку "релігійних", а саме: "високі", "фундаментальні", "релігійні", "надпочуттєві", "божественні", "соціетальні"; до цієї групи цінностей сам П. Сорокін відносив і такі, як істина, добро, краса.

В ієрархії цінностей, визначеній П. Сорокіним, окремо слід виділити "загальнолюдські" цінності, вони вживалися ним при характеристиці різних явищ суспільного буття. У П. Сорокіна знаходимо тлумачення і розкриття сутності майже кожного виду цінностей, які виділені ним. Використання вченим такої широкої ієрархії ціннісних понять давало йому можливість глибоко проникати в соціальні явища різних історичних епох [46].

У соціології цінності поділяють на три складові – когнітивну, афективну та вольову. За допомогою когнітивного компонента цінностей особистість може осмислювати соціальну реальність, потім концептуалізувати свій стан і надалі перебудовувати їх, бачити нові підстави своєї поведінки. Афективна складова цінності найповніше виявляється при дослідженні молоді, якій властива емоційна надмірність при оцінці навколишньої дійсності. А вольовий компонент проявляється при виборі за допомогою системи цінностей засобів та способів реалізації життєвої стратегії особи. Таким чином, за допомогою цінностей індивід осмислює навколишню реальність, оцінює її та за допомогою вольової складової визначає форму своєї поведінки.

Існує класифікація цінностей за різними ознаками. Наприклад, за змістом вони поділяються на вічні, логічні та естетичні цінності. На матеріальні та духовні – за об'єктивними характеристиками явищ. Цінності поділяють на позитивні та негативні, абсолютні та відносні, суб'єктивні та об'єктивні. Виділяють диференціацію цінностей за суб'єктами та носіями, суспільством в цілому, соціальній групі, колективу, індивіду.

Основу ціннісної свідомості особистості становлять базові цінності, визначальні вчинки людини у різних сферах життєдіяльності.

Існує класифікація базових цінностей за потребами: у З. Фрейда їх дві, у А. Маслоу – п'ять [34], у Муррея – 28, у М. Рокіча – 18 термінальних та близько сотні інструментальних цінностей. Типологізація базових цінностей визначається цілями, завданнями, проблематикою дослідження. Німецький вчений М. Шелер ввів типологію цінностей на цінності-цілі та цінності-засоби. М. Рокіч ділить людські цінності на термінальні, визначаючи основні орієнтири поведінки особистості, та інструментальні, з допомогою яких досягаються поставлені цілі та реалізуються ідеали.

Термінальні цінності, за М. Рокічем, поділяються на особистісні та соціальні, а інструментальні у свою чергу можна поділити на цінності моралі та цінності компетентності. Але при цьому є необхідним підкреслити, що існують зв'язок та взаємозамінність усередині цих двох типів (термінальна цінність може переходити в інструментальну та навпаки, або одночасно бути інструментальною та термінальною, може виступати і як мета, і як засіб). Багато вчених ХХ ст. будували свою типологію цінностей відповідно до потреб людини. По Е. Фромму, цінності класифікуються в такий спосіб: потреба у самоідентифікації та у пізнанні навколишнього світу, потреба у безпеці; потреба у спілкуванні, потреба у творчості. У ціннісній ієрархії вітчизняного вченого Ю.Р. Вишневського особливе місце займають загальнолюдські цінності, такі як доброта, краса, правда, любов, мудрість, чесність, гідність, справедливість тощо [40].

Безперечно, саме ці загальнолюдські цінності мають лежати в основі концепції національного виховання молоді. Важливе місце займає проблема громадянських цінностей, а також важливе значення надається сімейним цінностям. Гармонійність функціонування відносин може бути досягнута за допомогою визначальних у суспільстві універсальних загальнолюдських цінностей. Проте, вчений попереджає, що не повинно бути переважання однієї певної цінності у суспільстві. Це може призвести до негативних наслідків у вигляді національного шовінізму або замкнутості, індивідуалізму тощо.

Американський психолог А. Маслоу представляє цінності як ієрархічної типології потреб (для особистості в першу чергу визначальними є фізіологічні потреби в їжі, одязі, житлі і т.д., далі йдуть екзистенційні потреби, що виражаються в виді впевненості у завтрашньому дні, потреби в безпеці, стабільності умов життєдіяльності та інші, потім соціальні потреби, такі як спілкування, турбота про інших людей та на самій вершині потреба самовираження, реалізації духовних потреб. Домінуючі цінності можуть переміщатися від «ядра» до «периферії» ціннісної структури, їх називають «структурним резервом» і тому вони представляють особливий інтерес для дослідження трансформаційних процесів у суспільстві. Але найбільший потенціал спостерігається у опозиційних цінностей, здатних переходити до рівня «ядерних» цінностей [34].

Ціннісні орієнтації є вибором індивіда духовних і матеріальних цінностей, цілеспрямованості життєдіяльності, способу життя індивіда. В ціннісних орієнтаціях відображається та накопичується особистісний життєвий досвід; ціннісні орієнтації є своєрідними індикаторами ієрархії переваг (чому віддає перевагу індивід: духовному або ж матеріальному).

Висновок до розділу 1

Слід зазначити, що ціннісні орієнтації, у широкому значенні даного поняття, можна визначити як вибір людиною певних матеріальних і духовних цінностей як об'єктів, що визначають її цілеспрямовану життєдіяльність, весь спосіб життя. В ціннісних орієнтаціях акумулюється життєвий досвід людей, вони є своєрідним індикатором ієрархії переваг, які людина надає матеріальним чи духовним цінностям у процесі своєї життєдіяльності.

Соціологія, займаючись дослідженням цінностей, дійшла висновку, що ні цінності, ні ціннісні орієнтації не виникають стихійно, а формуються протягом усього її життя під впливом різних чинників.

Ціннісні орієнтації – це особисте розуміння людини, а саме її прагнення, стратегії, цілі, вподобання та життєвий орієнтир, який вона формує та дотримується під час життя, на основі індивідуального досвіду та навколишнього зразка суспільства. Допомогає формуванню ціннісних орієнтацій смислова активність повсякденного життя людини, визначаючи орієнтацію особи у діяльності та досягненні цілей. Це важливий компонент, складне утворення, що входить до структури особистості, ціннісні орієнтації вбирають в себе різні форми взаємодії індивідуального та суспільного в особистості, усвідомлення сутнісного свого власного «Я», це результат бачення оточуючого світу, минулих дій та обставин, теперішнього становища та майбутнього.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

2.1. Характер формування ціннісних орієнтацій молоді в Україні

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема формування ціннісних орієнтацій молоді надзвичайно важлива, адже стосується категорії людей, схильних до активної діяльності і є рухомою силою розвитку суспільства. Процес становлення соціальної зрілості молоді, її життєвий вибір проходять у всіх основних сферах життєдіяльності людей, реалізуючись за допомогою перетворення досвіду старших поколінь, навчання і виховання. Важливо відзначити, що головними регуляторами процесу і одночасно показниками положення молоді в суспільстві постають ціннісні орієнтації.

Загальновідомо, що існують певні моральні норми і правила, більшість молодих людей намагається їх притримуватися, але все частіше зустрічаються корисність, егоїзм тощо, все частіше чуємо про переоцінку цінностей. Таким чином, відбувається занепад одних та формування інших цінностей.

Ціннісні орієнтації виконують ряд важливих функцій: – формують духовний світ молоді, визначаючи її соціальну значимість; підтримують її значущість та неповторність як особистості; регулюють поведінку та діяльність особи в суспільстві [20].

Існують фундаментальні цінності, такі як працьовитість, освіченість, порядність, чесність, інтелігентність, вихованість, патріотизм. Зниження значущості цих цінностей у той чи інший період у нормальному суспільстві викликає серйозне занепокоєння.

Варто зазначити те, що Україна переживає зараз нелегкі часи (російсько-українська війна впливає на характер трансформаційних процесів, зміни ідеалів, переосмислення сенсу життя).

Тож якщо пріоритетними для більшості представників молодого покоління були гедоністичні, економічні, прагматичні цінності (гроші, матеріальне забезпечення, розваги), що поступово нівелювало духовно-моральні цінності та небезпечним чином впливало на становлення особистості, то в час російсько-української війни відбулося переосмислення сенсу життя загалом [7].

Крім того, глобальна пандемія, карантинні обмеження, а наразі стали також фундаментом для зміни норм суспільства і руйнування існуючих стереотипів, котрі значно впливають на формування ціннісних орієнтацій. Насьогодні варто зрозуміти те, що формування ціннісних орієнтацій молоді Україні відбувається під впливом політичних, економічних, соціально-культурних процесів в Україні. Перед молодим поколінням наразі постають дещо інші вимоги.

Адже війна – не спогади, не історія та досвід минулого, про яке розповідають на уроках історії молоді, війна - це реальність сьогодення, в якій живе молодь. Необхідно зазначити, що війна змінює назавжди не лише міста, по-перше, вона змінює самих індивідів, однозначно накладаючи відбиток на ціннісно-орієнтаційній сфері особистості. Навіть недооцінюючи масштаби руйнівного впливу війни, суспільство схильне вважати, змінюються психологічно лише ті індивіди, хто знаходиться безпосередньо на полі бою, а також ті, хто перебуває в окупації або ж чії будинки зазнали руйнувань. Тим не менше, кожен індивід, хто бачив війну наживо потребує психологічної підтримки і допомоги. Втім, щоб зрозуміти масштаби впливу війни на психіку молоді, необхідно розглянути зміни, що відбуваються в ціннісній сфері індивіда. Ціннісні орієнтації постають нічим іншим, як системою спрямованості особистісних інтересів і потреб,

впливають одне на одного, адже ціннісна сфера безпосередньо впливає на пріоритети особистості, її вподобання, уявлення, оцінку суспільства, життєвий шлях. Формування ціннісних орієнтацій є одним з психологічних аспектів дозрівання особистості в цілому. Необхідно зауважити, що процес становлення орієнтацій пов'язаний із соціальною взаємодією індивіда, навчанням, вихованням, соціалізацією, впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Внутрішніми чинникам, які формують наразі ціннісні орієнтації є почуття страху, тривоги, турботи за себе і близьких, бажання жити; зовнішні – російсько-українська війна.

У плані ціннісних орієнтацій молодь є схожою, тим не менше, саме завдяки впливу умов зовнішнього середовища і внутрішніх чинників, кожен керується власною системою ціннісних орієнтацій, яка є унікальною та неповторною. Для молодого покоління є вагомим і значущим вплив виховання, навчання, соціокультурних процесів на формування ціннісних орієнтацій, визначаючи конкретну значущість для кожного. Зважаючи на індивідуальність цінностей, можна вважати, що вони по-різному здійснюють вплив на життя, формують відповідне ставлення індивіда до навколишнього світу, груп та суспільства в цілому.

Соціально-економічні трансформації, що відбуваються в Україні, висунули на перший план проблеми соціалізації молоді. На формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах здійснює вплив інтегральний результат взаємодії двох систем. Суспільство впливає на молодь, а також – особистості активно засвоюють попередній актуальний суспільний досвід, цінності, традиції, норми. Саме в молодіжному середовищі формується новий тип особистості, який буде домінувати і розвиватись у майбутньому.

Описуючи сучасне суспільство, науковці, виділяють наступні характеристики ціннісних структур українського населення:

- орієнтованість на матеріальне;
- тенденція звуження поля соціального інтересу;

- адаптованість до будь-яких соціальних змін;
- підпорядкованість масової свідомості впливу засобів масової інформації;
- культурна невимогливість [55].

Зважаючи на вищезазначене, в сучасних умовах такі суспільні ідеали, як свобода, прагнення до неї, самореалізація, творчість відступають на задній план. Пріоритетними в довоєнний час були цінності індивідуального успіху, що ототожнюються з матеріальним благополуччям. Це, певною мірою, зумовлювало суперечності між вимогами суспільства до молоді і неготовністю значної частки молоді відповідати цим вимогам. Дана суперечність може бути подана у наступному вигляді:

- потреба держави в активних громадянах та відносно слабке усвідомлення людьми себе в такій якості;
- недостатній розвиток у значної частини молоді реальної готовності до сучасних реалій життя;
- нерівномірний розвиток інструментальних навичок та якостей;
- незасвоєння технологій поведінки молоді та шляхів її результативності;
- доволі слабка внутрішня свідомість, що оберігає особистість від деформацій чи деградації в складних життєвих ситуаціях [55].

Варто відзначити, що складнощі процесу соціалізації молоді є відображенням проблеми формування ціннісних орієнтацій, адже з однієї сторони суспільство впливає на особистість молоді, а з іншої – молодь засвоює попередній актуальний досвід соціуму, знання, традиції, норми, цінності, що накопичуються і передаються від покоління до покоління.

У період російсько-української війни відбулося переосмислення та зміни ціннісних орієнтацій, а саме:

- ясна чіткість уявлень про патріотизм і громадянський обов'язок, залученість молоді до суспільних проблем;*
- суцільне бажання молоді нести відповідальність не тільки за своє майбутнє, а і за долю суспільства,*
- готовність значної частки молоді служити високим суспільним ідеалам;*
- достатній рівень самостійності мислення, що сприяє формуванню здатності приймати відповідальні рішення;*
- наявність соціальної солідарності, небайдужість до суспільних проблем.*

Варто зауважити, що від ефективності засвоєння цінностей, вироблення потреб і інтересів, залежить рівень успішної соціалізації: чи стане молода людина повноцінним громадянином та особистістю, і чи буде вважатися її поведінка девіантною.

Аналізуючи колективну працю «Україна: 30 років на європейському шляху (автори Ю.Якименко та ін.) Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова варто відзначити, що починаючи із 24 серпня 1991р., з часу прийняття Акту про проголошення незалежності України, котрий було підтверджено на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991р., почався логічний процес політичної самоорганізації нації, українського народу, що стало початком існування суверенної, незалежної держави – України [50].

Звісно, що згодом і події 2014 року, а саме - Революція Гідності здійснили значний вплив на формування ціннісних орієнтацій, адже українська молодь показала готовність захищати власну незалежність та суверенітет держави, змінивши систему цінностей та ціннісних орієнтацій.

Які з якостей, що їх можна виховати в сім'ї у дітей, є найбільш важливими

ЯКІ З ЯКОСТЕЙ, ЩО ЇХ МОЖНА ВИХОВАТИ В СІМ'Ї У ДІТЕЙ, Є НАЙБІЛЬШ ВАЖЛИВИМИ? % опитаних				
	УКРАЇНА	18-35 років	36-49 років	50 років і старші
Працелюбність	71,6	70,2	71,7	72,7
Почуття відповідальності	60,4	58,9	58,2	62,7
Терпимість та повага до інших людей	55,9	53,2	53,4	59,0
Рішучість, наполегливість	49,7	54,4	52,4	45,0
Незалежність	47,4	53,6	48,1	42,6
Вміння тримати себе в товаристві	43,6	46,4	45,0	40,8
Бережливість (обачне ставлення до грошей і речей)	42,5	40,8	44,5	42,5
Слухняність	17,8	16,8	16,3	19,3
Вміння ділитися	15,1	12,5	14,1	17,4
Релігійність	13,6	11,4	12,2	16,0
Уява	11,4	13,7	14,3	8,1
Важко відповісти	2,1	1,6	2,2	2,5

Дослідження Центру Разумкова, проведені у 2000-2021рр. показали, що ієрархія та структура життєвих цінностей вважається стійкою, майже не змінюється. Тим не менше, прослідковується їх зміна у напрямку від «виживання» до «самовираження і самореалізації». Якщо проаналізувати в цілому дослідження Центру Разумкова, то на першій позиції в життєво-ціннісній ієрархії є сім'я: у 2021р. значну міру її важливості зазначили 99% опитаних респондентів. Варто зазначити, що в більшості країн, які були охоплені Світовим дослідженням, 90% опитаних відзначають важливість сім'ї.

Варто зазначити, що сучасна молодь є зорієнтованою на успіх, лідерство, відкриття власної справи, громадську активність і в цілому – на самореалізацію і самовираження. Тим не менше, значне місце займають

матеріальні цінності, що свідчить про проблему доходів, прагнення до матеріальних ресурсів.

Табл.2.

Твердження, з яким Ви згодні найбільше

ОБЕРІТЬ ТВЕРДЖЕННЯ, З ЯКИМ ВИ БІЛЬШОЮ МІРОЮ ЗГОДНІ, % опитаних				
	УКРАЇНА	18-35 років	36-49 років	50 років і старші
Свобода – це визнавати й не порушувати свободу і права іншої людини	61,4	62,0	59,8	61,9
Свобода – це бути самому собі господарем і самому визначати межі дозволеного	31,3	31,5	34,1	29,7
Важко відповісти	7,3	6,5	6,2	8,5

Отже, зважаючи на результати дослідження, для більшості представників молоді (61,4%), свобода: це не порушення свобод іншого. Молодь в Україні дуже цінує свободу.

* За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де «1» означає «зовсім не важливо», а «10» – «дуже важливо».

Рис.1. Прагнення жити в демократичній країні

Для більшості молоді (оцінка 8,3 із 10) постає вагомим прагнення жити в демократичній і незалежній країні.

Крім рівності, свободи, незалежності та демократії важливою в системі ціннісних орієнтацій є довіра.

Рис.2. Місце довіри в системі ціннісних орієнтацій

Отже, молодь в більшості вважає (58,9), що варто бути обережними у стосунках із людьми.

На другій позиції знаходяться порядність та чесність, а також на другій позиції - матеріальна забезпеченість (по 97%), третю позицію займає взаєморозуміння (96%), четверту — друзі та знайомі (92%). Майже однакова послідовність спостерігається, коли виокремити єдину міру важливості — «дуже важливо»: в такому випадку до вищеперелічених цінностей додається робота (60%) і кохання (58%). Тим не менше, рівень важливості життєвих цінностей досить залежний від віку респондентів.

Місце в системі ціннісних орієнтацій

НАСКІЛЬКИ ВАЖЛИВО ДЛЯ ВАС... ?				
% опитаних				
	УКРАЇНА	18-35 років	36-49 років	50 років і старші
Сім'я				
Важливо*	97,4	97,1	97,2	97,9
Не важливо**	1,8	1,6	2,2	1,7
Важко відповісти	0,8	1,3	0,6	0,4
Чесність, порядність				
Важливо*	93,3	94,1	93,5	92,6
Не важливо**	4,5	4,2	4,1	4,8
Важко відповісти	2,2	1,6	2,4	2,6
Матеріальна забезпеченість				
Важливо*	92,8	93,6	93,9	91,6
Не важливо**	5,7	5,0	4,1	6,9
Важко відповісти	1,5	1,3	2,0	1,5
Друзі, знайомі				
Важливо*	92,0	95,1	92,7	89,4
Не важливо**	6,8	4,2	5,7	9,2
Важко відповісти	1,2	0,7	1,6	1,5
Взаєморозуміння з іншими людьми				
Важливо*	90,0	91,5	89,8	89,1
Не важливо**	8,0	6,7	8,4	8,6
Важко відповісти	2,0	1,8	1,8	2,3
Робота				
Важливо*	85,2	94,6	94,3	73,5
Не важливо**	13,3	5,0	4,9	23,8
Важко відповісти	1,5	0,3	0,8	2,7

* Сума варіантів відповіді «дуже важливо» і «скоріше важливо».

Жовтень 2020р.

** Сума варіантів відповіді «зовсім не важливо» і «скоріше не важливо».

Вищезгадані цінності (сім'я, матеріальне забезпечення, порядність, чесність, взаєморозуміння з іншими людьми, є практично однаковими у усіх вікових групах. Що стосується решти позицій, то представники молодшої групи частіше відзначали, зокрема успіх у суспільстві (83% на відміну від

57% старшої групи); бізнес (69% на відміну від 35%); лідерство (75% на відміну від 47%); громадську активність (54% на відміну від 43%).

2.2. Програма соціологічного дослідження на тему: «Тенденції формування ціннісних орієнтацій української молоді»

Методологічний розділ

Для виявлення й опису характеру формування цінностей молоді було здійснено соціологічне дослідження, яке несе розвідувальний характер.

Анкетне опитування поставало методом збору первинної інформації.

На основі не випадкової вибірки (методом стихійного відбору) було опитано 420 респондентів у віці від 16 до 30 років.

Проблема дослідження полягала у описі характеру формування цінностей молоді на тлі російсько-української війни.

Об'єктом даного дослідження є молодь.

Предметом дослідження є характер ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві.

Метою дослідження - обґрунтування характеру формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді.

Завдання дослідження

1. Розкрити характер ціннісних орієнтацій молоді в Україні.
2. Довідатися, які цінності є характерними для сучасної української молоді.
3. З'ясувати чинники впливу на формування ціннісних орієнтацій молоді в Україні.

Гіпотези дослідження:

1. Більша частина молоді вважає, що для того, щоб почуватися задоволеним своїм життям необхідно бути здоровим.

2. Сім'я займає вагоме місце в житті молоді.
3. Для більшості молоді важливою є творча самореалізація.
4. Переважна більшість молоді має бажання нести відповідальність не лише за власне майбутнє, а й за долю суспільства.

Логічний аналіз основних понять предмета дослідження

1. Молодь – покоління людей, які проходять соціалізацію, що засвоюють, а в більш зрілому віці, що вже засвоїли, освітні, професійні, культурні й інші соціальні функції; залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 35 років.

2. Вплив – зміна уявлень, думок, поведінки індивідів або групи, що відбулося стихійно під впливом інших людей через механізми психологічного наслідування.

3. Ціннісні орієнтації – складний соціально – психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, що є складовою частиною системи відносин особистості загальний підхід, що визначає людину до світу, до себе, що надає зміст і напрямок особистісним позиціям, поведінці, вчинкам.

Операціоналізація основних понять

Індикатори	Тип шкали	№ питання
Особистісні риси	<i>Номінальна</i>	1
Важливість цінностей	<i>Порядкова</i>	2
Мета життя	<i>Номінальна</i>	3
Людські якості	<i>Номінальна</i>	4
Чинники формування	<i>Номінальна</i>	5
Освіта	<i>Номінальна</i>	6
ЗМІ	<i>Номінальна</i>	7

Найближче оточення	<i>Номинальна</i>	8
Дозвілля	<i>Номинальна</i>	9
Вільний час	<i>Номинальна</i>	10
Патріотизм	<i>Номинальна</i>	11
Свобода	<i>Номинальна</i>	12
Демократія	<i>Порядкова</i>	13
Російсько-українська війна	<i>Порядкова</i>	14
Сучасні якості молоді	<i>Номинальна</i>	15
Важливість цінностей	<i>Номинальна</i>	16
Стать	<i>Номинальна</i>	17
Вік	<i>Номинальна</i>	18
Соціальний статус	<i>Номинальна</i>	19

Методичний розділ

Принциповий (стратегічний) план дослідження

Проведення розвідувального соціологічного дослідження було необхідним для виявлення й опису характеру формування ціннісних орієнтацій молоді.

Отримані дані в ході проведеного дослідження можуть слугувати базою для подальшого більш глибокого дослідження ціннісних орієнтацій сучасної молоді, чинників їх формування, процесу трансформації ціннісних орієнтацій.

Обґрунтування системи вибірки одиниць спостереження

Дане анкетне опитування за своїм типом є вибіркове (здійснюють опитування певної групи учасників, а саме – студентів НАУ), індивідуальне

(не передбачає спільності місця та часу при заповненні анкети для всієї сукупності респондентів).

Варто зазначити, що застосування не випадкової стихійної вибірки беззаперечно логічним є для молодіжного середовища, адже це дозволяє отримати репрезентативні дані, раціонально використовувати сили та час при проведенні соціологічного дослідження.

Метод збору даних

Основним емпіричним методом дослідження було обрано метод анкетного опитування, а саме – онлайн опитування (заповнення Google-forms). Цей вид анкетування єдиним можливим в період пандемії корона вірусу, карантину та ізоляції.

Метод обробки даних

Програма SPSS дозволить обробити отримані в ході анкетування результати, які згодом будуть представлені у таблиць і графіків.

Анкета складається зі вступу, реквізитної частини та умовно з трьох блоків питань. У вступній частині анкети вказано: мету дослідження; звернення до респондентів, що передбачає їх заохочення до участі в дослідженні. Питання першого блоку анкети пов'язані з найбільш загальними чинниками: спочатку встановлюється вплив на цінності макрочинників, поступово зменшуючи їх до особи респондента. Другий блок питань приводить респондента до визначення ролі ціннісних орієнтацій в житті людини. І третій блок питань стосується безпосередньо ціннісних орієнтацій респондента та того, яке місце серед них займає комунікація (а саме спілкування в соціальних мережах). У реквізитній частині наводиться інформація щодо характеристик респондентів, а саме: стать, вік, сімейний стан, область.

Основними етапами організації та проведення дослідження були наступні:

Підготовчий. Полягає у виробленні програми та інструментарію — анкети. На цьому етапі, головним чином, було проаналізовано наукову літературу, статистичні матеріали, дані інших досліджень для формулювання проблемної ситуації, актуальності її дослідження. На основі всього вище зазначеного визначено проблему, об'єкт, предмет та мету дослідження.

АНКЕТА

Шановний респондент! У межах бакалаврської роботи проводимо соціологічне дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні характеру формування ціннісних орієнтацій молоді в Україні.

Прошу Вас серйозно віднестись до заповнення анкети. У свою чергу, обіцяємо конфіденційність!

Завчасно дякуємо!

1. Які особистісні риси молоді Ви вважаєте важливими?

- a. Наявність вищої освіти
- b. Розум
- c. Характер
- d. Матеріальне забезпечення
- e. Здоровий спосіб життя
- f. Терпіння
- g. Турбота
- h. Надійність
- i. Сучасність

2. Розставте в порядку важливості для Вас, що впливають цінності по шкалі від 1 до 10, де 1-зовсім неважливо, 10- дуже важливо.

- a. Сім'я
- b. Любов
- c. Кар'єра
- d. Здоров'я

- e. Житло
- f. Матеріальне благополуччя
- g. Дружба
- h. Самореалізація
- i. Знання, можливість розвитку
- j. Суспільне визнання, повага
- k. Розваги
- l. Свобода
- m. Творчість
- n. Впевненість в собі
- o. Щастя інших

3. Чи є у Вас основна мета у житті?

- a. Так
- b. Ні
- c. Важко відповісти

4. Які якості Ви найбільше цінуєте в інших?

- a. Розум
- b. Краса
- c. Почуття гумору
- d. Впевненість
- e. Щирість
- f. Надійність
- g. Ціле досягнення
- h. Інше

5. Які чинники, на Вашу думку, найбільше впливають на формування ціннісних орієнтацій молоді?

- a. Політичний та економічний стан держави;

- b. Сімейна політика всередині держави;
- c. Цінності та традиції народу;
- d. Наслідування батьківських традицій;
- e. Цінності молодого покоління;
- f. Суспільні процеси;
- g. ЗМІ;
- h. Інше _____

6. Чи впливає освіта на формування та розвиток ціннісних орієнтацій?

- a. Так
- b. Ні
- c. Важко відповісти

7. Чи впливають ЗМІ на формування та розвиток ціннісних орієнтацій молоді?

- a. Так
- b. Ні
- c. Важко відповісти

8. Чи впливає найближче оточення (родичі, друзі) на формування та розвиток ціннісних орієнтацій?

- a. Так
- b. Ні
- c. Важко відповісти

9. Чи впливає, на Вашу думку, форма проведення дозвілля на формування ціннісних орієнтацій?

- a. Так
- b. Ні
- c. Важко відповісти

10. Як Ви проводите свій вільний час?

- a. Зустрічаюся із друзями
- b. Проводжу час на вулиці, парку, тощо
- c. Слухаю музику
- d. Займаюся спортом
- e. Відвідую кафе, бари, ресторани
- f. Дивлюся телевізор
- g. Читаю газети, журнали
- h. Займаюсь хобі, художньою творчістю
- i. Відвідую церкву, релігійну громаду
- j. У мене не має вільного часу
- k. Інше

11. Чи вважаєте Ви себе патріотом своєї країни?

- a. Так
- b. Ні
- c. Важко відповісти

12. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь найбільшою мірою:

- a. Свобода – це визнавати та не порушувати свободу і права іншої людини
- b. Свобода – це бути самому собі господарем і самому визнавати межі дозволеного
- c. Важко відповісти

13. Наскільки для Вас важливо жити в демократичній країні (оцініть від 1 до 10, де 1-не важливо, 10-надзвичайно важливо)?

14. Наскільки вплинула на Ваші погляди та переконання російсько-українська війна (Оцініть від 1 до 10, де 1- не вплинула, 10- дуже вплинула)?

15. Які з якостей, на Вашу думку, є найважливішими на сьогодні?

- a. Працелюбність
- b. Почуття відповідальності
- c. Терпимість, повага
- d. Наполегливість, рішучість
- e. Незалежність
- f. Вміння тримати себе в товаристві
- g. Бережливість
- h. Релігійність
- i. Важко відповісти

16. Наскільки для Вас важливо

	Важливо	Не важливо	Важко відповісти
Сім'я			
Чесність			
Порядність			
Матеріальне забезпечення			
Друзі			
Знайомі			
Взаємопорозуміння			

17. Укажіть, будь ласка, Вашу стать.

- a. Чоловіча;
- b. Жіноча

18. Укажіть, будь ласка, Ваш вік.

19. Укажіть, будь ласка, Ваш соціальний статус:

- a. Учень / студент;
 - b. Працюючий студент;
 - c. Маю постійне місце роботи;
 - d. Не маю постійного місця роботи;
 - e. Інше _____
-

Щиро дякую Вам за участь в опитуванні!

2.3. Зміст та характер формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді (за результатами дослідження)

Загалом в ході анкетування було опитано 420 респондентів, студентів 1-5 курсу Національного авіаційного університету. Вік респондентів – від 18 до 24 років, з них чоловічої статі – 56, жіночої – 44 (табл.2.1.).

Табл. 4.

Розподіл респондентів за ознаками віку та статі

Вік	Чол.	Жін.
18	30	32
19	38	42
20	42	39
21	36	43
22	27	28
23	15	16
24	13	19
Разом	201	219

На думку опитаних сучасна молодь повинна володіти наступними рисами: (Рис. 3.).

Отже, на думку опитаних цінністю для сучасної молоді є такі якості, як наявність вищої освіти (40%), розум (18%), матеріальне забезпечення (20%).

Необхідно зазначити, що наявність вищої освіти та розум є пріоритетами сучасної молоді.

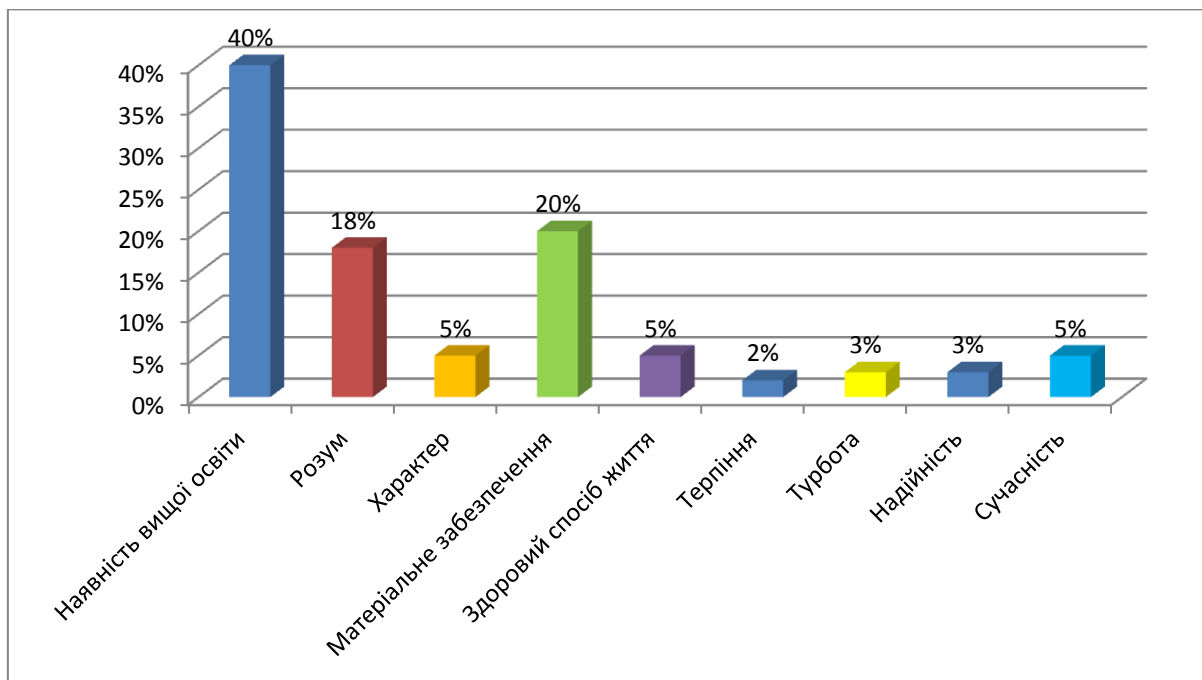

Рис. 3. Показники особистісних рис молоді людини, %

Проаналізувавши відповіді, можемо представити ієрархію цінностей наступним чином: 1 – здоров'я, 2 – власна сім'я, 3 – любов, 4- матеріальне благополуччя, 5 – знання, можливість розвитку, 6 – дружба, 7 – самореалізація, 8 – свобода, 9 – впевненість у собі, 10 – власні діти, 11 – кар'єра, 12 – власне житло, 13 – розваги, 14 – суспільне визнання, повага, 15 – творчість, 16 – щастя інших людей, 17 – релігія (див. Рис. 4.). З вище зазначеного можемо зробити висновок, що молодь усвідомлює ступінь залежності їх ціннісних орієнтацій від цінностей батьків, підтримки батьківських традицій, цінностей та традицій народу.

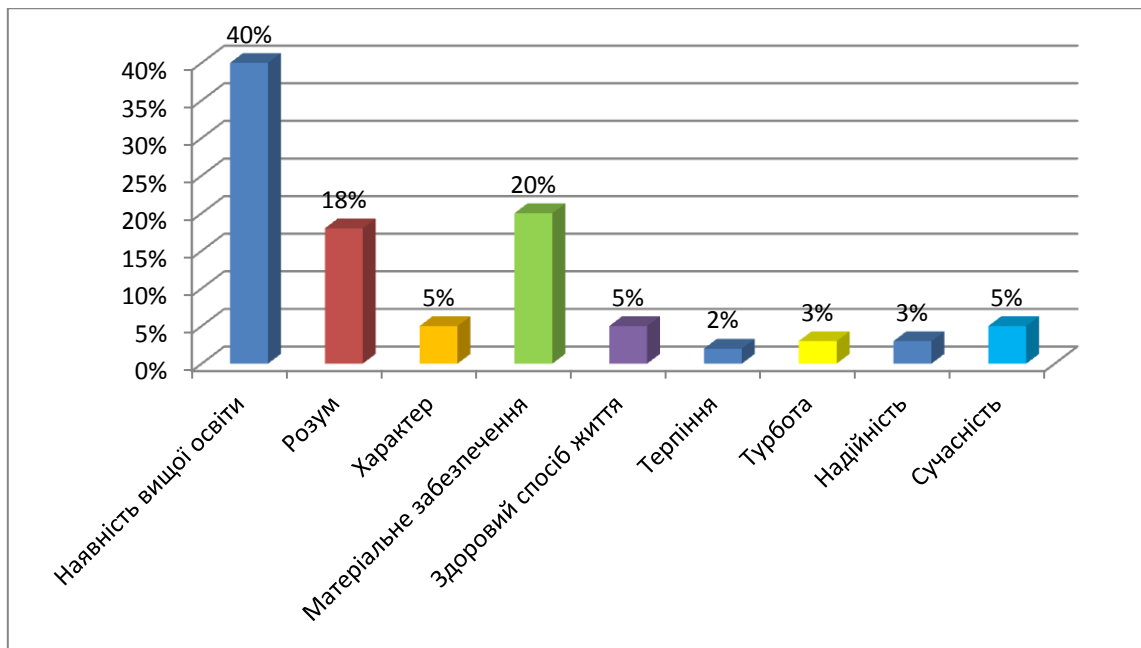

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів про значимість цінностей

Значний вплив в умовах сьогодення мають політичний та економічний стан держави -18,3%, цінності та традиції народу -16,1%, суспільні процеси – 15,7%.

Табл. 5.

		Відповіді	
		N	Відсоток
Чинники, що впливають на ціннісні орієнтації молоді	політичний та економічний стан	77	18,3%
	сімейна політика всередині держави	30	7,1%
	цінності та традиції народу	68	16,1%
	наслідування батьківських традицій	60	14,7%
	цінності молодого покоління	73	17,3%
	суспільні процеси	66	15,7%
	ЗМІ	46	10,9%
Всього		420	100,0%

Оскільки було визначено, що серед чинників формування цінностей та переконань виокремлюють різні соціальні інститути (такі як релігія, освіта, ЗМІ тощо), то завданням в ході дослідження поставало визначення особливостей впливу цих чинників на формування ціннісних орієнтацій студентства НАУ.

Було поставлено завданням визначити, який із соціальних інститутів має на сьогодні найбільший чинник впливу на молодь. В результаті отримали наступні дані:

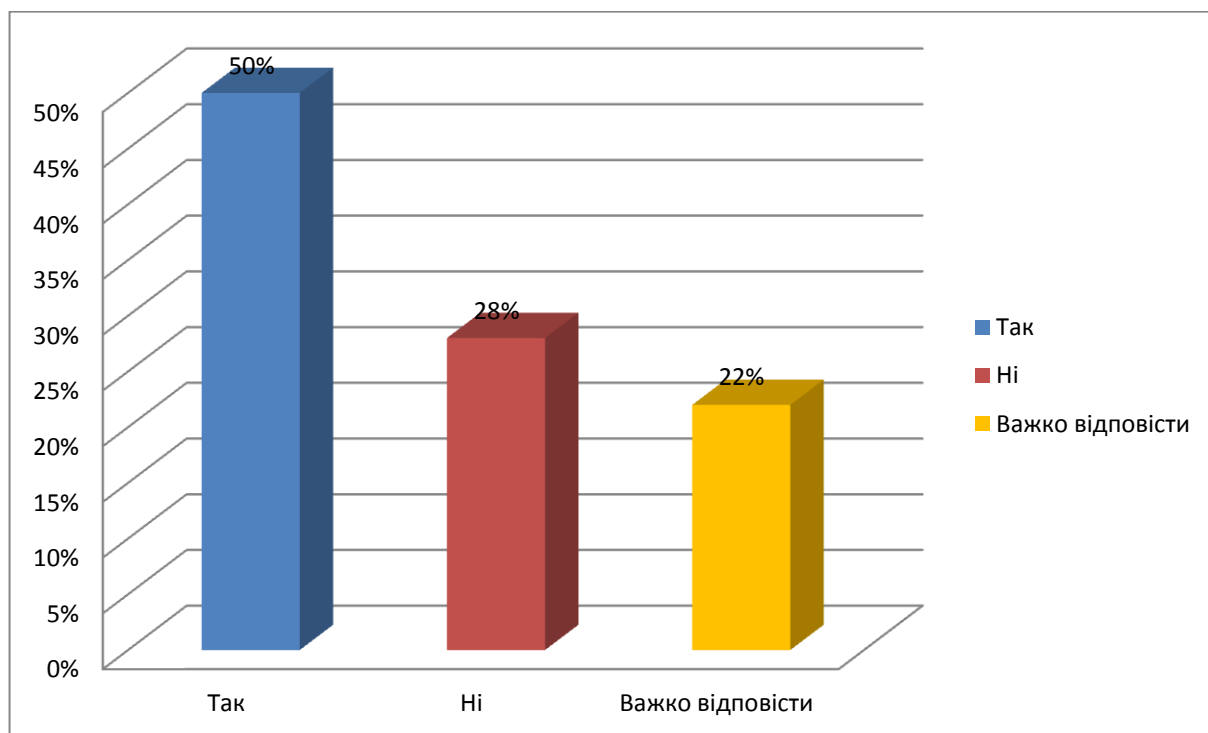

Рис.5. Вплив освіти на формування та розвиток ціннісних орієнтацій молоді, %

Отже, 50% опитаних вважають, що освіта чинить значний вплив на формування і розвиток ціннісних орієнтацій, тоді як 28% заперечують дане твердження.

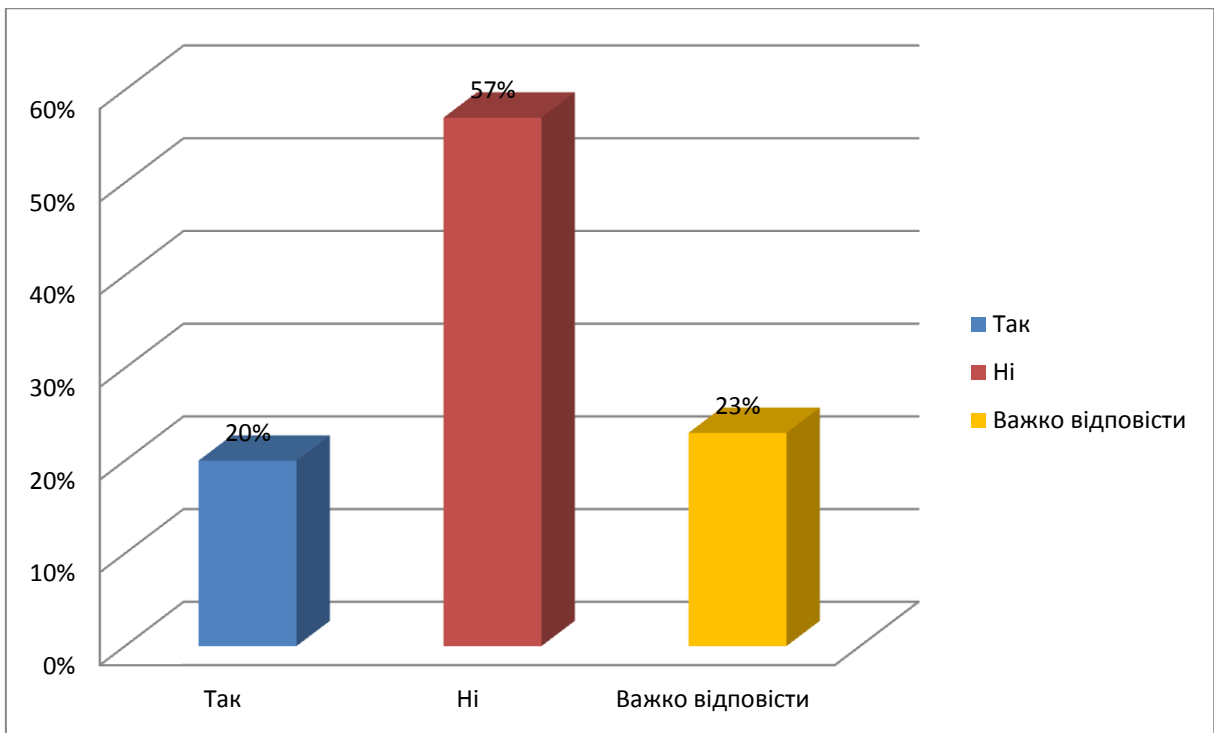

Рис.6. Вплив ЗМІ на формування та розвиток ціннісних орієнтацій студентської молоді, %

В сучасних умовах студентство НАУ вважає, що ЗМІ не є визначальним чинником формування їх цінностей та переконань (20%), оскільки вважають, що усвідомлюють складену ситуацію.

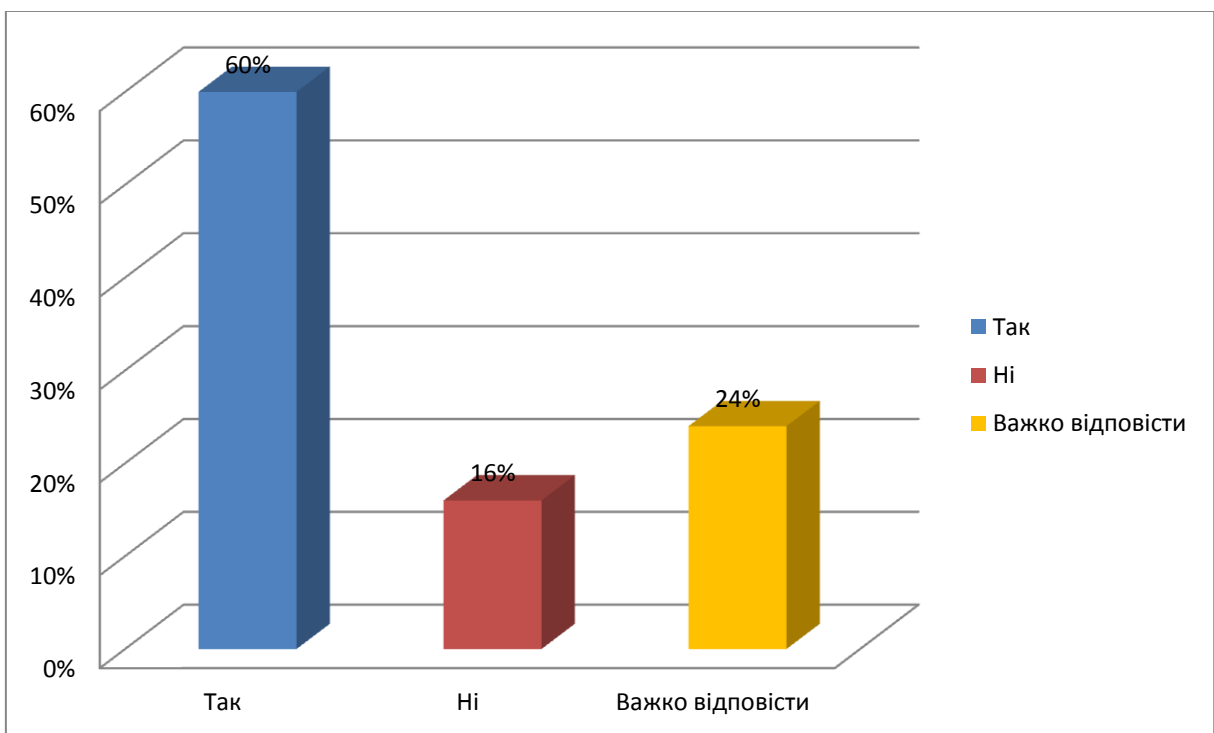

Рис.7. Вплив найближчого оточення (родичів, друзів) на формування та розвиток ціннісних орієнтацій, %

Що стосується цінностей молодого покоління, то можна порівняти дані доповіді «Ціннісні орієнтації молоді в Україні (за підсумками 2000 – 2021 років)» (Рис. 8.), в якій представлені дані по ціннісним орієнтаціям молоді за 2006 рік, та проведеного нами анкетування «Особливості формування і розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді (на прикладі студентів НАУ)»

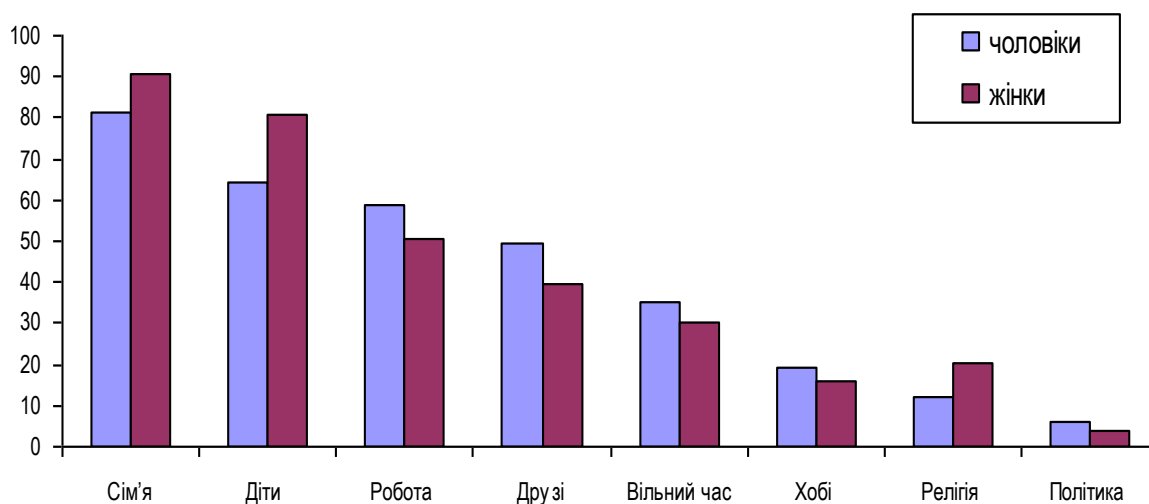

Рис 8. Думки респондентів щодо найважливіших цінностей у житті (% респондентів, які визначили категорію як «дуже важливу»)

На рис. 9. зазначено способи проведення вільного часу та дозвілля студентською молоддю. Оскільки визначивши життєві та особистісні цінності студентської молоді, було цікаво дізнатися цінності молоді в стінах вузу, способи проведення часу та особливості впливу на їх цінності референтної групи (це дозволило нам визначити ,чи впливає форма проведення дозвілля на формування ціннісних орієнтацій молоді).

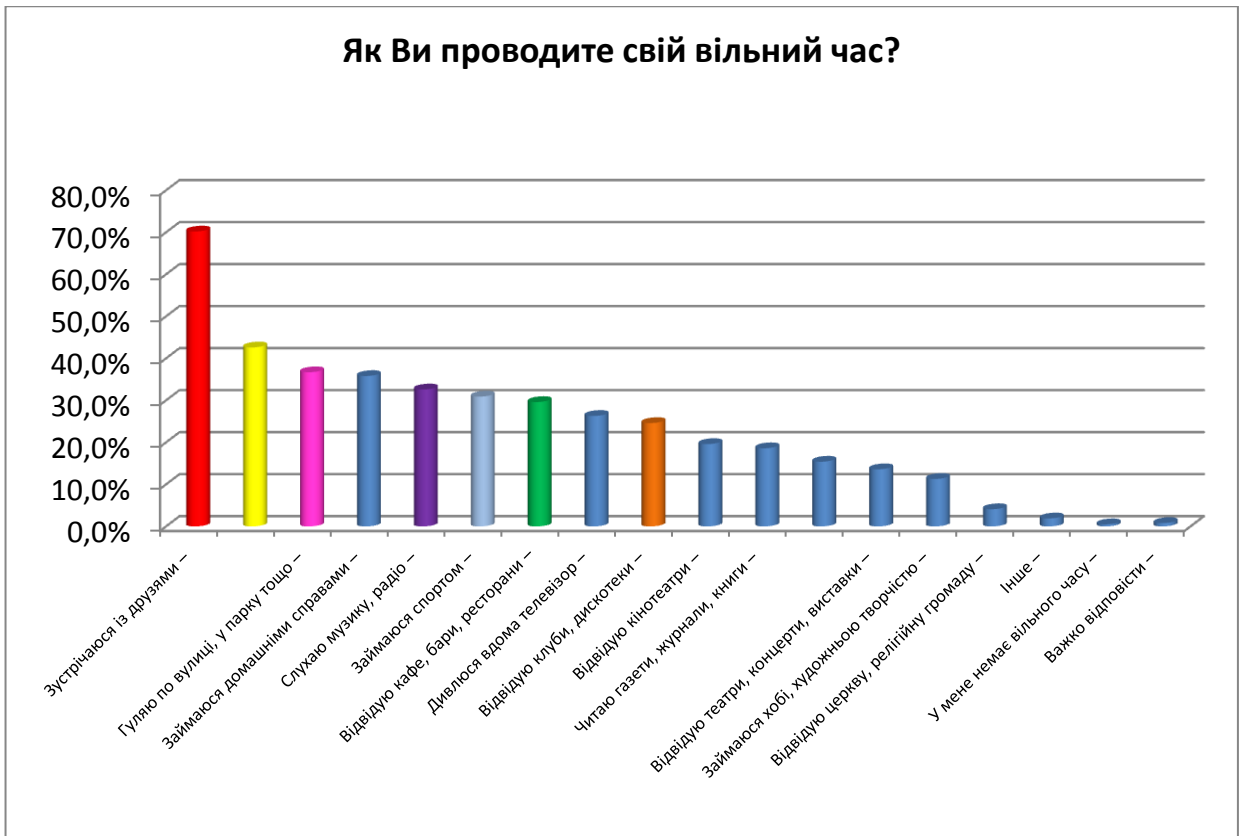

Рис.9. Цінності студентства щодо проведення вільного часу, % молоддю НАУ

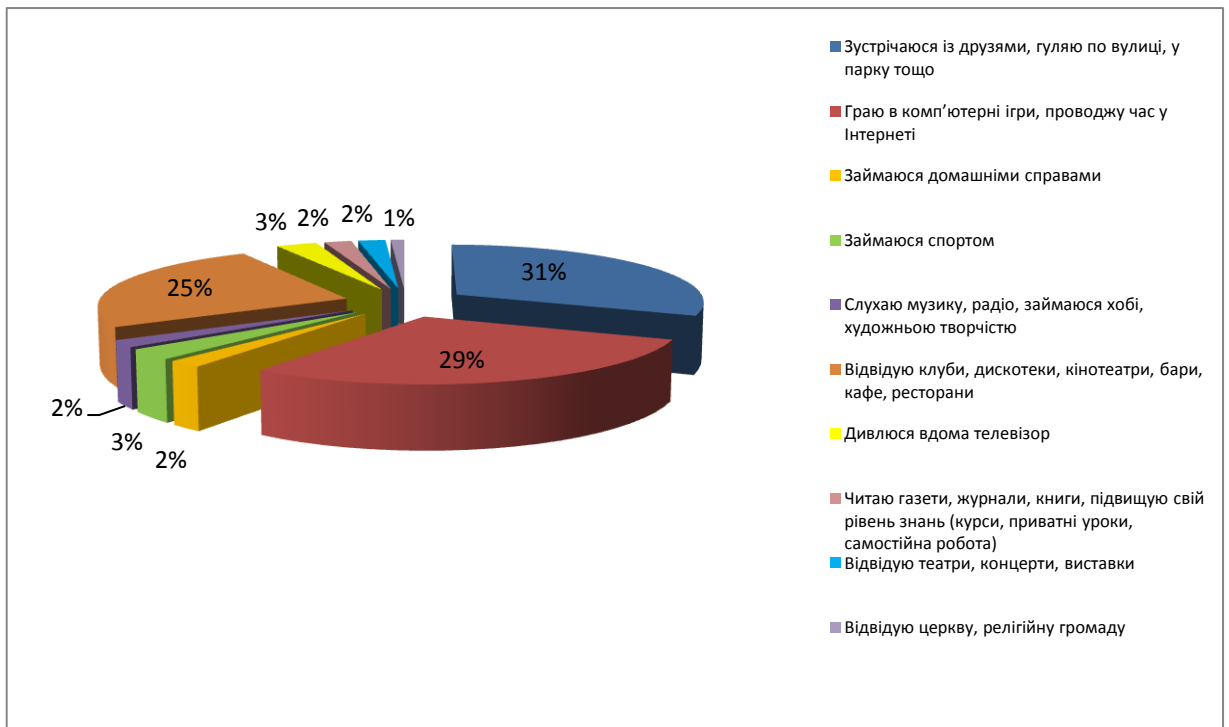

Рис.10. Особистісні цінності молоді,%

Не менш важливим було здійснення аналізу того, скільки вільного часу мають молоді люди. Адже в залежність від кількості витраченого часу на конкретний вид діяльності, формуються індивідуальні чинники сприймання, способи проведення повсякденності, дозвілля та планування відпочинку, а також культура вільного часу та дозвілля студентської молоді.

Отримані результати свідчать, що 39,5% респондентів зазначають про наявність вільного часу 2-3 години на день, тоді як третина (34,5%) підкреслюють те, що мають вільного часу стільки, скільки їм необхідно для відпочинку. Разом з тим, 26% опитаних визнають брак вільного часу. Безумовно, це пов'язано з цілим рядом першочергових причин та факторів, адже частина студентів працює, тому і не має вільного часу, а зокрема і способів проведення дозвіллевих практик (див.табл.6.)

Табл.6.

Вплив статі на проведення вільного часу та дозвілля (у %, n = 420).

Як Ви зазвичай проводите вільний від навчання/роботи час?	Стать респондента		Разом
	Чоловіча	Жіноча	
Зустрічаюся із друзями, гуляю по вулиці, у парку тощо	5,4	52,3	30,5
Граю в комп'ютерні ігри, проводжу час у Інтернеті	53,8	7,5	29,0
Займаюся домашніми справами	0	2,8	1,5
Займаюся спортом	1,1	3,7	2,5
Слухаю музику, радіо, займаюся хобі, художньою творчістю	1,1	1,9	1,5
Відвідую клуби, дискотеки, кінотеатри, бари, кафе, ресторани	31,2	25,2	28
Дивлюся вдома телевізор	1,1	0,9	3,0

Читаю газети, журнали, книги, підвищую свій рівень знань (курси, приватні уроки, самостійна робота)	1,1	1,9	1,5
Відвідую театри, концерти, виставки	2,2	1,9	2,0
Відвідую церкву, релігійну громаду	0,9	2,1	1,0
У мене немає вільного часу	2,2	0,9	1,5
Разом	100%	100%	100%

Окрім вищенаведених факторів, було важливим визначення відпочинку в залежності від матеріального рівня сім'ї. Адже, як відомо, гарний відпочинок – ознака статусу; та безумовно відсутність відпочинку в сімей з дуже низьким матеріальним положенням, або ж тих, хто перебуваю за межею бідності.

Тенденція щодо проведення вільного часу та дозвілля дозволяє стверджувати: особи – представники багатших сімей більш схильні відвідувати бари, ресторани, нічні клуби, що в свою чергу є закономірним явищем, адже дані особи можуть витрачати велику суми коштів на протязі одного дня або вечора.

Щодо ідеологічного та патріотичного блоку запитань, то переважна більшість переконана, що «свобода – це визнавати й не порушувати свободу й права іншої людини».

Табл.7.

Оберіть твердження, з яким Ви найбільшою мірою згодні

Свобода – це...	%
Визнавати й не порушувати свободу і права іншої людини	69%
Це бути самим собою, бути господарем і самому	32%

визнавати межі дозволеного	
Важко відповісти	8%
Разом	100

Рис.11. Чи вважаєте себе патріотом

Ідеологічні та патріотичні орієнтації займають вагомe місце в житті української молоді (92%) схильні вважати себе патріотами своєї країни.

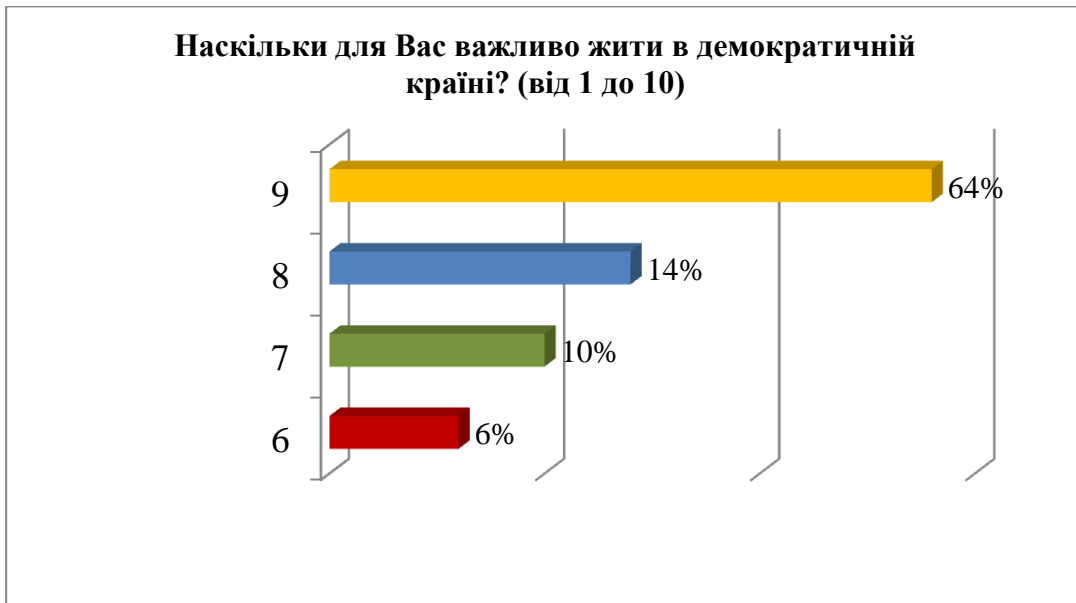

Рис.12. Демократичні орієнтації молоді

В переважній більшості, опитані відзначають, що бажають жити в демократичній країні (64%), та надають неабиякого значення цінностям демократії, свободи та незалежності.

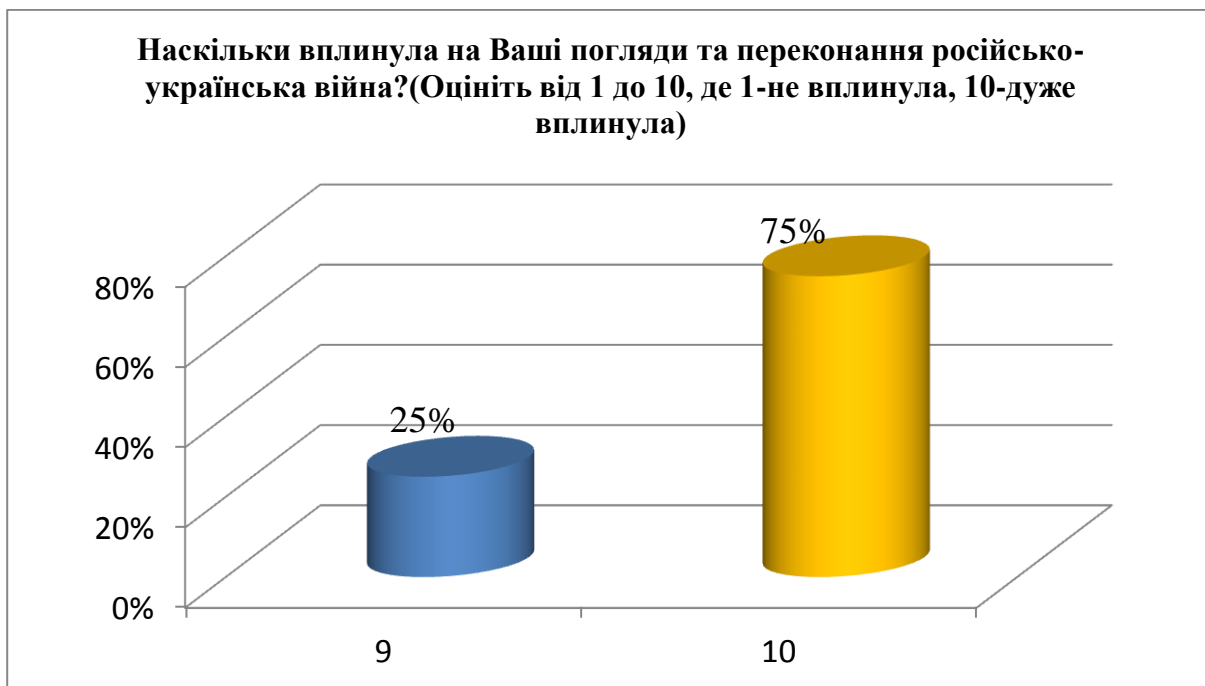

Рис.13. Вплив російсько-української війни на систему ціннісних орієнтацій

Російсько-українська війна значною мірою вплинула на формування життєвих орієнтирів, картини світу, цінностей загалом. 75% опитаних відзначають надзвичайно вагомий вплив війни.

Табл.8.

Розподіл за важливістю особистісних якостей серед студентів (у %, n = 420).

Які із зазначених якостей для Вас є важливими насьогодні?	%
Працелюбність	70%
Почуття відповідальності	62%
Терпимість, повага	67%
Рішучість, наполегливість	48%

Незалежність	90%
Вміння тримати себе в товаристві	56%
Бережливість	58%
Релігійність	15%
Важко відповісти	7%

Щодо того, який порядок досягнення цих цілей обрали респонденти, то самореалізація на першому місці, потім дружба, кар'єра/матеріальне благополуччя, здоров'я, знання, можливість розвитку/творчість, а вже потім любов і сім'я (таблиця 8.)

Тож гіпотеза про те, що молоді люди не ставлять своїм першочерговим завданням створення власної сім'ї, плануючи спочатку становлення своєї особистості в кар'єрному плані, досягнення певного рівня матеріального достатку також підтверджена.

Варто відзначити, що молоді люди відзначали значний вплив на інститут сім'ї міжнародної економічної ситуації, а також стану економіки всередині держави. Можна зробити висновок про те, що плани молодих людей щодо створення власної сім'ї великою мірою залежать від того, наскільки вони впевнені в тому, що зможуть її матеріально забезпечити. Саме тому першочерговим своїм завданням студенти ставлять досягнення тих цінностей, які могли б забезпечити безбідне життя їм, а тому і їх майбутній сім'ї.

Серед сімейних цінностей найбільший відсоток респондентів підтримали варіант «відносини, побудовані на любові та довірі» - 64,5%, а також «підтримання батьків про дітей» - 60%. Однакова кількість студентів (48,2%) обрали як близькі їм сімейні цінності злагоду та довіру між членами сім'ї та взаємну любов і повагу між батьками. 46,4% як одну із своїх сімейних цінностей назвали здоровий спосіб життя, 41,8% вважають за близьку їм цінність відповідальність кожного за інших членів сім'ї (таблиця

8.). Можемо також констатувати, що малий відсоток опитаних (10,9%) віднесли до своїх сімейних цінностей офіційно зареєстрований шлюб, що може підтверджувати тенденцію підтримки молоддю громадянського шлюбу.

Для того, аби почуватися задоволеним своїм життям, 60,9% респондентів потрібне здоров'я, більшості опитаних потрібне матеріальне благополуччя та самореалізація в роботі – ці варіанти обрали 56,4% студентів. 52,7% повинні мати друзів, 48,2% сімейну підтримку і затишок, 41,8% мати кохану людину.

Варто також підкреслити, що серед цінностей молодого покоління не дарма на першому місці стоїть здоров'я (49,1%), 20,6% опитаних вважають, що воно є і ціллю, яку потрібно досягти, а 33,6% респондентів хочуть, щоб у їх майбутній шлюбний партнер вів здоровий спосіб життя. 46,4% обрали здоровий спосіб життя як важливу особисто для себе сімейну цінність, а також більшості – 60,9% - для того, аби почуватися щасливим, потрібно мати здоров'я.

Варто відзначити, що з 1996 року і на сьогодні молоді люди, створюючи власну сім'ю, хочуть проживати окремо від своїх батьків, мати власне житло.

Порівнявши, можемо зауважити, що ціннісні орієнтації молоді суттєво не змінилися: для молодих людей важливими залишаються сім'я, діти, робота/кар'єра.

Ці дані ще раз дають підстави стверджувати, що сім'я була і залишається однією з найважливіших цінностей молоді.

Висновки до розділу 3

В ході аналізу результатів проведеного дослідження були доведені всі гіпотези, а також виявлені цікаві закономірності, а саме:

1. Молоді люди відмічають, що на стан сім'ї впливають соціально-економічні процеси в світі та державі, а також національні цінності та цінності молодого покоління.

2. Відносно цінностей молодого покоління, то дійсно, сім'я займає одне з провідних місць, як і любов, яка у сучасної молоді є головним чинником створення шлюбу. Але варто зазначити, що власні діти займають одне з останніх місць в ієрархії цінностей молоді, що пояснює негативну демографічну ситуацію в Україні.

3. Варто відзначити, що для молоді питання здоров'я та здорового способу життя є дуже важливим, адже здоров'я займає найголовніше місце серед цінностей молоді, воно є однією з цілей, які ставлять молоді люди в своєму житті, здоров'я необхідне більшості для того, аби відчувати себе задоволення своїм життям. Здоровий спосіб життя більшість респондентів визначають як важливі сімейну цінність, а також цей чинник є важливим при виборі шлюбного партнера.

Варто зазначити, що у своїх відповідях молоді люди досить суперечливі, тож не можна стверджувати, що сучасна молодь достатньо усвідомлює значення сім'ї в житті людини, віддає їй належне у своєму житті, достатньо серйозно підходить до цієї проблеми. Тож, в якості висновку, варто ще раз підкреслити про важливість виховання з раннього дитинства сімейних цінностей, традицій турботи про старше покоління, поваги, любові, адже сім'я – це осередок, в якому якраз і закладаються основи світогляду особистості, загальних моральних та сімейних цінностей.

Варто зазначити те, що зважаючи на те, що Україна зараз переживає складні часи (російсько-українська війна впливає на характер трансформаційних процесів, зміни ідеалів, переосмислення сенсу життя).

ВИСНОВКИ

Отже, при написанні кваліфікаційної роботи було досліджено характер формування ціннісних орієнтацій молоді.

Зважаючи на мету дослідження, було:

1. Визначено теоретичні підходи до соціологічного аналізу ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації розглядають Е. Дюркгейм і Г. Зіммель в межах аксіологічної теорії. Представники чикагської школи соціологів У. Томас та Ф. Знанецький розглядали цінності та ціннісні орієнтації з прагматичної точки зору. У роботах та дослідженнях К. Маркса та М. Вебера було описано нормативне розуміння цінностей в об'єктивістському аспекті. Видатні соціологи Р. Мертон, Н. Смелзер, Т. Парсонс в руслі структурно-функціонального напрямку досліджували теорії цінностей та ціннісних орієнтацій.

2. Здійснено аналіз становлення поняття «ціннісні орієнтації», його змісту та обсягу.

Ціннісні орієнтації використовується як ідеологічні, політичні, моральні, естетичні оцінки суб'єктом дійсності. Ціннісні орієнтації формуються при засвоєнні соціального досвіду і виявляються у цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах та інших проявах особистості. Ціннісні орієнтації пов'язані з розвитком спрямованості особистості та характеризують загальний підхід індивіда до світу, до самого себе, надають сенс і напрямок особистісним позиціям, поведінці, вчинкам. Вони базуються на потребах, що сформувалися в особистості, її бажаннях та прагненнях.

Ціннісні орієнтації постають найважливішою складовою особистісної структури, котра містить мотиваційний, когнітивний, емоційний, оцінювальний та інші компоненти. Це стійка система, яка проявляється в залежності від матеріальних умов життя, рівня культури, оточення,

переконань, здібностей. Ціннісні орієнтації формуються коли людина функціонує в суспільстві, в результаті чого відбувається процес виконання соціальних ролей та соціалізація, вони починають створювати змістовну ланку спрямованості особистості і проявляє внутрішню основу її ставлень до дійсності.

3. Розкрито характер ціннісних орієнтацій молоді в Україні.

Ціннісні орієнтації виконують ряд важливих функцій: – формують духовний світ молоді, визначаючи її соціальну значимість; підтримують її значущість та неповторність як особистості; регулюють поведінку та діяльність особи в суспільстві.

Існують фундаментальні цінності, такі як працьовитість, освіченість, порядність, чесність, інтелігентність, вихованість, патріотизм. Зниження значущості цих цінностей у той чи інший період у нормальному суспільстві викликає серйозне занепокоєння.

Зокрема, було проаналізовано вплив російсько-української війни на становлення ціннісних орієнтацій. Якщо пріоритетними для більшості представників молодого покоління були прагматичні, гедоністичні та економічні цінності (матеріальне забезпечення, гроші, розваги), що поступово нівелювало духовно-моральні цінності та небезпечним чином впливало на становлення особистості, то в час російсько-української війни відбулося переосмислення сенсу життя загалом.

Крім того, глобальна пандемія, карантинні обмеження, а наразі стали також фундаментом для зміни норм суспільства і руйнування існуючих стереотипів, котрі значно впливають на формування ціннісних орієнтацій. Насьогодні варто зрозуміти те, що формування ціннісних орієнтацій молоді Україні відбувається під впливом політичних, економічних, соціально-культурних процесів в Україні. Перед молодим поколінням наразі постають дещо інші вимоги.

У період російсько-української війни відбулося переосмислення та зміни ціннісних орієнтацій, а саме:

- ясна чіткість уявлень про патріотизм і громадянський обов'язок, залученість молоді до проблем суспільства;

- суцільне бажання молоді нести відповідальність не тільки за своє майбутнє, а і за долю суспільства в цілому,

- готовність значної частки молоді служити високим суспільним ідеалам;

- достатній рівень самостійності мислення, що сприяє формуванню здатності приймати відповідальні рішення;

- наявність соціальної солідарності, небайдужість до суспільних проблем.

4. Досліджено тенденції формування ціннісних орієнтацій української молоді за роки проголошення Акту про незалежності України в 1991 р.

В роботі проаналізовано колективну працю – збірку соціологічних досліджень «Україна: 30 років на європейському шляху (автори Ю.Якименко та ін.) Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова і згідно аналізу варто відзначити, що починаючи із 24 серпня 1991р., з часу прийняття Акту про проголошення незалежності України, котрий було підтверджено на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991р., почався логічний процес політичної самоорганізації нації, українського народу, що стало початком існування суверенної, незалежної держави - України.

Звісно, що згодом і події 2014 року, а саме - Революція Гідності здійснили значний вплив на формування ціннісних орієнтацій, адже українська молодь показала готовність захищати власну незалежність та суверенітет держави, змінивши систему цінностей та ціннісних орієнтацій.

Ідеологічні та патріотичні ціннісні орієнтації зайняли вагому роль у житті молоді.

У плані ціннісних орієнтацій молодь є схожою, тим не менше, саме завдяки впливу умов зовнішнього середовища і внутрішніх чинників, кожен керується власною системою ціннісних орієнтацій, яка є унікальною та неповторною. Для молодого покоління є вагомим і значущим вплив виховання, навчання, соціокультурних процесів на формування ціннісних орієнтацій, визначаючи конкретну значущість для кожного. Зважаючи на індивідуальність цінностей, можна вважати, що вони по-різному здійснюють вплив на життя, формують відповідне ставлення індивіда до навколишнього світу, груп та суспільства в цілому.

Соціально-економічні трансформації, що відбуваються в Україні, висунули на перший план проблеми соціалізації молоді. На формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах здійснює вплив інтегральний результат взаємодії двох систем. Суспільство впливає на молодь, а також – особистості активно засвоюють попередній актуальний суспільний досвід, цінності, традиції, норми. Саме в молодіжному середовищі формується новий тип особистості, який буде домінувати і розвиватись у майбутньому.

Описуючи сучасне суспільство, науковці, виділяють наступні характеристики ціннісних структур українського населення:

- орієнтованість на матеріальне;
- тенденція звуження поля соціального інтересу;
- адаптованість до будь-яких соціальних змін;
- підпорядкованість масової свідомості впливу засобів масової інформації;
- культурна невимогливість.

5. Проведено емпіричний етап соціологічного дослідження щодо визначення чинників формування характеру ціннісних орієнтацій української молоді.

Для виявлення й опису характеру формування цінностей молоді було здійснено соціологічне дослідження, яке несе розвідувальний характер. Анкетне опитування поставало методом збору первинної інформації. На основі не випадкової вибірки (методом стихійного відбору) було опитано 420 респондентів у віці від 16 до 30 років.

В роботі обґрунтовано вплив війни на характер ціннісних орієнтацій молоді. Війна – не спогади, не історія та досвід минулого, про яке розповідають на уроках історії молоді, війна - це реальність сьогодення, в якій живе молодь. Необхідно зазначити, що війна змінює назавжди не лише міста, по-перше, вона змінює самих індивідів, однозначно накладаючи відбиток на ціннісно-орієнтаційній сфері особистості. Навіть недооцінюючи масштаби руйнівного впливу війни, суспільство схильне вважати, що змінюються психологічно лише ті індивіди, хто знаходиться безпосередньо на полі бою, а також ті, хто перебуває в окупації або ж чий будинки зазнали руйнувань. Тим не менше, кожен індивід, хто бачив війну наживо потребує психологічної підтримки і допомоги. Втім, щоб зрозуміти масштаби впливу війни на психіку молоді, необхідно розглянути зміни, що відбуваються в ціннісній сфері індивіда. Ціннісні орієнтації постають нічим іншим, як системою спрямованості особистісних інтересів і потреб, впливають одне на одного, адже ціннісна сфера безпосередньо впливає на пріоритети особистості, її вподобання, уявлення, оцінку суспільства, життєвий шлях. Формування ціннісних орієнтацій є одним з психологічних аспектів дозрівання особистості в цілому. Необхідно зауважити, що процес становлення орієнтацій пов'язаний із соціальною взаємодією індивіда, навчанням, вихованням, соціалізацією, впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Внутрішніми чинникам, які формують наразі ціннісні орієнтації є почуття страху, тривоги, турботи за себе і близьких, бажання жити; зовнішні – російсько-українська війна.

У плані ціннісних орієнтацій молодь є схожою, тим не менше, саме завдяки впливу умов зовнішнього середовища і внутрішніх чинників, кожен керується власною системою ціннісних орієнтацій, яка є унікальною та неповторною. Для молодого покоління є вагомим і значущим вплив виховання, навчання, соціокультурних процесів на формування ціннісних орієнтацій, визначаючи конкретну значущість для кожного. Зважаючи на індивідуальність цінностей, можна вважати, що вони по-різному здійснюють вплив на життя, формують відповідне ставлення індивіда до навколишнього світу, груп та суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева, В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности – 1984. – С. 63–70.
2. Антоненко Т. Л. Проблема цінностей та смислів в зарубіжній психології. Проблема сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39 (4). – С. 3–15.
3. Балакірєва О., Яременко О. Молодь України у дзеркалі соціології – К.: УІСД, 2001. – 210 с.
4. Балакірєва О. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві - www.politik.org.ua.
5. Бакіров В. Місія вищої освіти в сучасному світі / В. Бакіров, О. Мінаєв // Освіта України. – 2008. – 1 серп. – С. 5.
6. Бакіров В. С. Ценностное сознание и активизация человеческого фактора. Х: Вища школа, 1988. – 152 с.
7. Бакіров В. С., Ручка А. О. Соціологія цінностей сьогодні. Проблеми розвитку соціологічної теорії: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії: концептуалізація ціннісних змін у сучасному суспільстві». (2 лист. 2012 р.). КНУ ім. Т. Шевченка. 2013. – С.5–17.
8. Баньковская С. Эрнст Бёрджесс // Современная американская социология. - М., 1994. – 543 с.
9. Бауман Н. Индивидуализированное общество. (Перевод с английского под ред. Иноземцева В.). - М.: Изд-во Логос, 2002. – 390 с.
10. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / под ред. В. Л. Иноземцева. М.: Academia, 1999. – 787 с.
11. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. К.: Академвидав, 2012. – 256 с.

12. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской. М.: Республика; Культурная революция, 2006. – 269 с.
13. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості– К. – 1997. – С. 27–31.
14. Вебер М. Основные социологические понятия //Западно-европейская социология XIX-начала XX веков. - М., 1996. – С. 455-491.
15. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К., 1994. – 304 с.
16. Вебер М. Избранные произведения / пер. с нем., сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденко. М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
17. Гіденс Е. Соціологія. – К.: Основи, 1999. – С. 43-75.
18. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь.- «Питер», 2004. – 120 с.
19. Головатий М. Глобалізація як засіб знищення національних держав. Персонал. 2004. № 11. – С. 58–63.
20. Головаха Є. І. Модернізація й зміна системи цінностей в українському суспільстві. Економіка і прогнозування. 2013. № 1. – С. 130–131.
21. Головаха Є. І. Ціннісні засади і бар'єри модернізації в Україні. Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України: кол. монограф. / за ред. О. М. Балакіревої, О. П. Шестаковського. К.: НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». 2014. – С. 83–97.
22. Данилова Т. В. Теорія ціннісних орієнтацій Ф. Клакхона і Ф. Стродтбека. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12514>

23. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монограф. / за ред. О. М. Балакіревої. К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., 2011. – 592 с.
24. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
25. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии - М.: Наука, 1991. – 450 с.
26. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд/Пер, с фр. с сокр.; Под ред. Базарова В.—М.: Мысль, 1994. – 399 с.
27. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение: пер. с фр. М.: Канон, 1995. – 352 с.
28. Дюркгейм Э. Ценностные и «реальные» суждения. Соц. исследования. 1991. № 2. – С. 106–114.
29. Духовні цінності в умовах глобальних цивілізаційних трансформацій: монограф. / за ред. Т. І. Власової, Т. М. Талько. Дніпропетровськ: Видавництво Маковецький, 2009. – 404 с.
30. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества. URL: http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicakii_Polisa/I/1997-4-2-Ingleheart_Postmodern.pdf.
31. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. - 608 с.
32. Кастельс М. Становление общества сетевых структур. Новая постиндустриальная волна на западе. URL: <http://iirmp.narod.ru/books/inomezcev/index.html>.
33. Карпова І. Г. Зміст ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.psyh.kiev.ua/>

34. Маслоу А. Мотивация и личность. — СПб.: Евразия, 1999. — 478 с. <http://poznaisbya.com/psylib/books/masla01/txt04.htm>
35. Мацковский М. Социология семьи. Проблемы теории, методологии и методики. - М. : Наука, 1989. – 216 с.
36. Ноур А. Особливості становлення та розвитку молодих сімей в Україні // Український соціум. - 2003. – № 1 (2).
37. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження. – К.: Ін-т соціології НАН України, Вища школа соціології при ін.-ті соціології НАН України 2007. – С. 232.
38. Парсонс, Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 266 с.
39. Парсонс Т. О структуре социального действия. — М.: Академический проект, 2000 г. – 342 с.
40. Рокич М. Природа человеческих ценностей. Пер. с англ. М.: ИТМ- пресс, 1998. – 238 с.
41. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді / Л.Савченко // Рідна школа. – 2005. – №8. – С. 39–41.
42. Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991–2003 роки): Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року. – К.: Держ. інст проблем сім'ї та молоді, 2004. – 254 с.
43. Смелзер Н. Социология. М.: Аспект, 2002. – 412 с .
44. Смелзер Н. Проблемы социологии. Георг-Зиммелівські лекції. Львів: Кальварія, 2003. –128 с.
45. Сорокин П. Система социологии – М. : Наука, 1993. – Т. 1. – 447 с.
46. Сорокин П. Социокультурная динамика // Человек. Цивилизация. Общество: Пер. с англ.– М.: Политиздат, 1992. – С. 427-504.
47. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. - Политиздат, 1992. – 346 с.

48. Танчер В. Мультикультурні проблеми соціального світу, що глобалізується. Культурологічна думка. 2013. № 6. – С. 165–171.
49. Тарабукін Ю. Соціологія молоді: Курс лекцій. К.: Фітосоціоцентр, 200. – 278 с.
50. Томас У., Знанецкий Ф. Методологические заметки. Американская социологическая мысль. Тексты. М.: Изд-во Московского университета, 1994. – С. 182–195.
51. Тоффлер Э. Третья волна. — М. : АСТ, 2004. – 784 с.
52. Тоффлер Э. Шок будущего. — М. : АСТ, 2001. – 560 с.
53. Третьякова І. С. Трансформація ціннісних орієнтацій студентів у контексті сучасного українського державотворення – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.bdpu.org/scientific_published/psychology_3_2006/27.doc
54. Харчев А. Исследования семьи: на пороге нового этапа / Социологические исследования. – 1986. – № 3. – С. 26–28.
55. Україна: 30 років на європейському шляху / Ю.Якименко [та ін.]; Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, - К.: Заповіт, 2021 – 392 с.
56. Фролова Н. Трансформація ціннісних орієнтацій, 1998. – С. 20-35.
57. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя / пер. с англ. Д. Н. Дудинский. М.: ООО «Попурри», 1998. – 672 с.
58. Штомпка П. Соціологія соціальних змін / пер. с англ., под ред. В. А. Ядова. М.: Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
59. Яковенко А. Вплив суспільних чинників на студентську молодь // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 1 – С. 84-87.
60. Ядов В. Социология в России. - М.: Института социологии РАН., 1998. – 696 с.

61. Etzkowitz H. Innovation in Innovation: The Triple Helix of University-Industry / H. Etzkowitz // Social Science Information. – 2003. – vol. 42, №. 3. – P. 293–337.